

Marcin Bohr*, **Teresa Dobrakowska****, **Mariusz Dobrakowski**

Osady kultur łużyckiej i przeworskiej na stanowisku Ligota Woźnicka 1, gm. Woźniki, woj. śląskie

Abstract

Bohr M., Dobrakowska T., Dobrakowski M. 2012. Settlements of the Lusatian culture and the Przeworsk culture at the Ligota Woźnicka site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. *Raport 2007-2008 (1)*. Warszawa, 139-162.

The article presents results of archaeological research carried out on the route of construction of the A-1 motorway at the Ligota Woźnicka site 1 (AZP 91-47/9), Woźniki commune, śląskie voivodeship. The total area of 4.1 ha was examined, and 1.441 ground-embedded objects were registered. The discovered materials are connected with the Stone Age (2 artefacts), the Lusatian culture (82 objects), the Przeworsk culture (339 objects), the late medieval period and the modern period (4 objects) and the primeval history in its general sense (22 objects). The fully examined small settlement of the Lusatian culture is dated at the end of the Bronze Age and the beginning of the Early Iron Age. Among objects discovered on it there were light semi-dugout buildings and the alleged deposit. Apart from ceramic ware, a sandstone casting mould and a bronze sickle were discovered. Among objects registered on the settlement of the Przeworsk culture from the Late Roman Period and the Early Migration Period there were post and beam buildings, hearths, limestone rock roasting kilns and a two-chamber pottery kiln.

Keywords: rescue excavation research, settlement of the Lusatian culture, settlement of the Przeworsk culture, casting mould, two-chamber pottery kiln

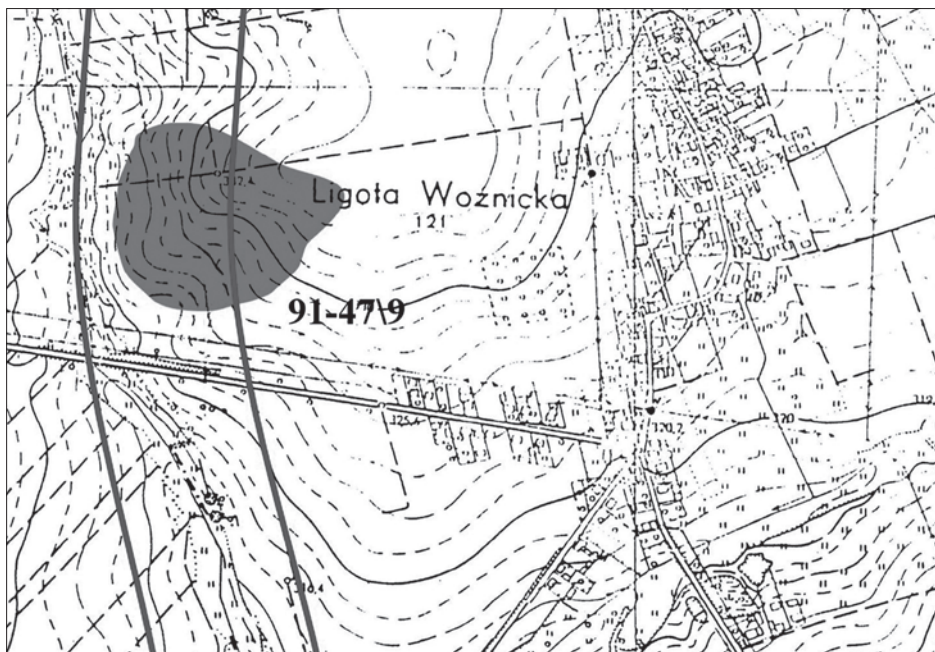
Ratownicze badania wykopaliskowe na stanowisku Ligota Woźnicka 1 (AZP 91-47/9), gm. Woźniki, woj. śląskie (Ryc. 1) prowadzone były w związku z planowaną budową autostrady A-1 na odcinku Rząsawa-Pyrzowice. Prace przeprowadziło konsorcjum firm Arche-Narnia-Archgeo od 18 marca do 4 sierpnia 2008 roku (Dobrakowska *et al.* 2008). Badania prowadzili: mgr Teresa Dobrakowska (kierownik), mgr Mariusz Dobrakowski, mgr Piotr Janczewski oraz mgr Paweł Kraus z zespołem. Materiał zabytkowy pozyskano już w trakcie badań powierzchniowych w 1994 roku – datował on nowoodkryte stanowisko na okres wpływów rzymskich i wczesne średniowiecze (Gliński *et al.* 1994a; 1994b). Badania sondażowo-powierzchniowe prowadzone w latach kolejnych (2000, 2001, 2004, 2005) doprowadziły do zarejestrowania warstwy kulturowej, 6 obiektów ziemnych kultury przeworskiej oraz

pozyskania materiałów datowanych na okres pradziejów, neolitu (?), wpływów rzymskich, wczesnego średniowiecza i nowożytny (Holc 2000; Bednarczyk *et al.* 2001; Młodkowska-Przepiórkowska *et al.* 2005).

W trakcie szerokopłaszczyznowych badań w 2008 roku łącznie udało się przebadać obszar 4,1 ha, w rezultacie czego zarejestrowano 1441 obiektów ziemnych (Ryc. 2). Na stanowisku można wydzielić 5 faz osadniczych: epoka kamienia (reprezentowana jedynie symbolicznie przez 2 artefakty krzemienne), okres rozwoju kultury łużyckiej (82 obiekty), okres rozwoju kultury przeworskiej (faza najsilniej zaznaczona – 339 obiektów) oraz śladowo – okres późnośredniowieczny i wczesna nowożytność (4 obiekty). 22 obiekty udało się datować jedynie w ramach okresu pradziejów. Znaczna część obiektów nie była możliwa do wydatowania. W 433 obiektach znajdował się ruchomy materiał

* Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Zamiejscowy w Tomaszowie Lubelskim, ul. Lwowska 80, 22-600 Tomaszów Lubelski, e-mail: marcin.bohr@gmail.com

** „Arche”, e-mail: arche.dobrakowska@wp.pl

Ryc. 1. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Lokalizacja stanowiska

Fig. 1. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. Location of the site

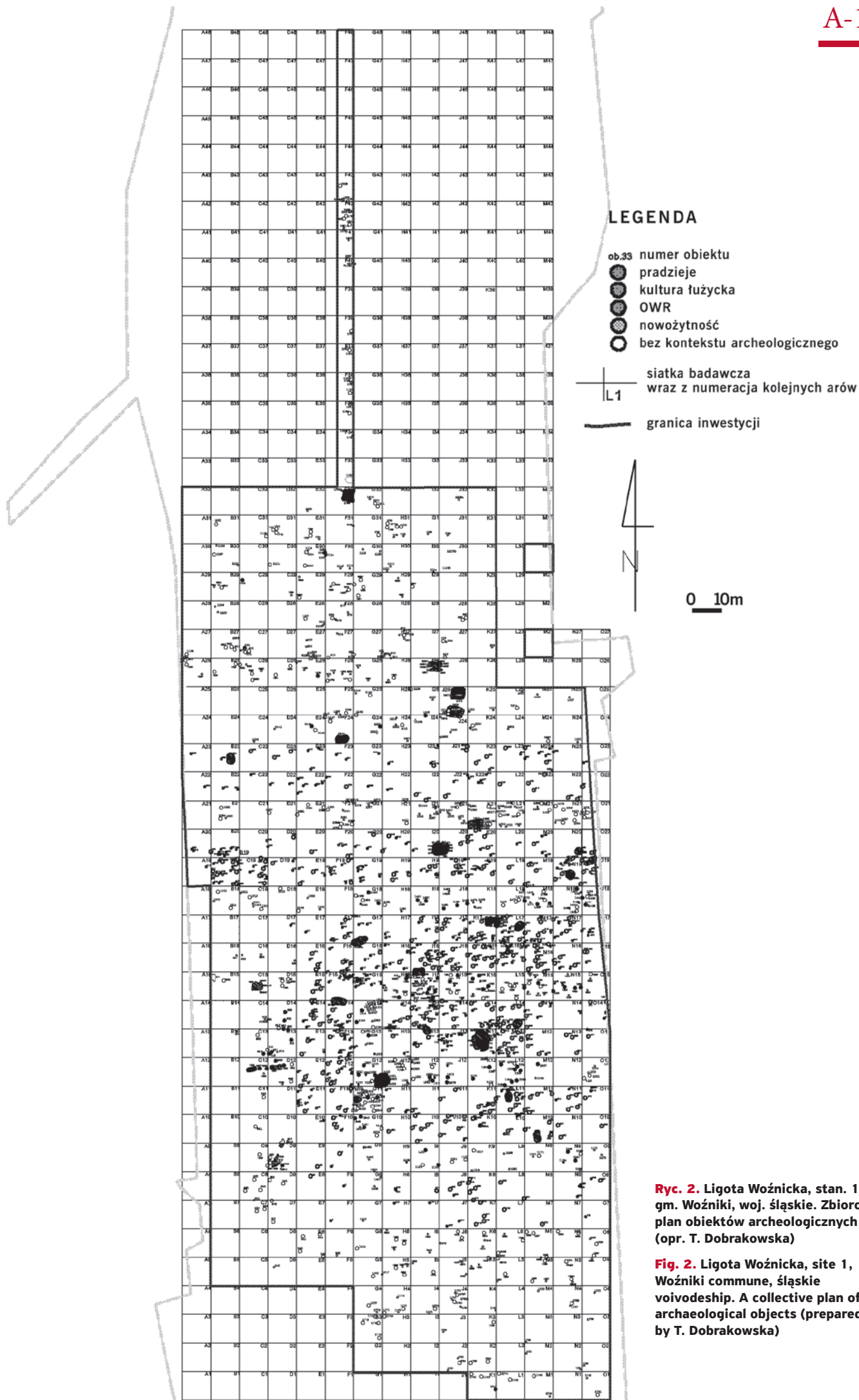
archeologiczny – łącznie pozyskano 4532 fragmenty ceramiki oraz nieliczne zabytki wykonane z innych surowców, głównie kamienia (21 przedmiotów), w tym krzemieni (5), a ponadto metali (18 zabytków) oraz polepę (41 grudek).

Pod względem geograficznym badana osada położona jest w obrębie mezoregionu Wyżyny Śląskiej, w centralnej części Progu Woźnickiego (Kondracki 2002, 189). Stanowisko zlokalizowane jest w strefie plejstocенskich piaszczystych teras i suchych dolin denudacyjnych, na skłonie grzbietu o charakterze wododziału (Traczyk 2009). W bezpośredniej okolicy występują względnie słabe gleby wytworzone na żwirach i piaskach słabogliniastych, glinach oraz piaskach naglinowych i lekkich glinach zwałowych (*Atlas...*, 14-15; Mierziński 1997, mapa 12). Osada położona jest nad jednym z prawych dopływów Ligockiego Potoku, dopływu Małej Panwi, na południowo-zachodnim stoku niewielkiego wyniesienia terenowego (Ryc. 1). Na archiwalnych mapach lewy brzeg ciekłu jest ukształtowany w formie skarpy, jego dolinka stanowić mogła naturalną granicę zasięgu osady. Obiekty rozmieszczone są praktycznie na całej powierzchni objętej badaniami, jednakże z wyraźną ich koncentracją mamy do czynienia w centralnej i wschodniej partii wykopu – tu właśnie znajdowało się centrum odkrytych osad. Udało się przebadać niemal całe stanowisko, poza jego peryferiami i częścią wschodnią. Niwelacje poziomów stropów obiektów wahają się w granicach około 320 m n.p.m. w części południowo-zachodniej i zachodniej wykopu (bliżej ciekłowi wodnemu), po wartości sięgające niemalże 330 m n.p.m. w części północno-wschodniej, bliżej kulminacji terenowej, najczęściej przyjmując wartości 324-327 m n.p.m.

Różnica poziomów na terenie stanowiska jest znaczna, osiągając wartość 10 m. Licznie na stanowisku zarejestrowano ostrokrawędzisty gruz wapienny. Miejscami skupiska gruzu tworzyły wyraźny poziom.

Artefakty krzemienne związane z epoką kamienia występowały poza obiektami. Wśród nich znajduje się mikrolityczny rdzeń wiórowo-odłupkowy ze zmienioną orientacją, wykonany z narzutowego krzemienia. Artefakt ten należy wiązać z bliżej nieokreślonym epizodem osadniczym ze środkowego okresu epoki kamienia – za analizę materiału krzemienego autorzy serdecznie dziękują panu dr J. Bronowickiemu. Drugi z artefaktów to niewielki wiórowiec jednoboczny wykonany z krzemienia czekoladowego. Formy tego rodzaju są najbardziej charakterystyczne dla kręgu kultury ceramiki sznurowej. Użyty do produkcji surowiec czekoladowy wydaje się wskazywać na związek z małopolską prowincją osadnictwa tej kultury.

Niewielka osada kultury łużyckiej przebadana została w całości. Odkryto 82 obiekty tej kultury oraz 667 fragmentów ceramiki. Obok jam zarejestrowano dołki posłupowe, a także relikty lekkich budynków. Ze względu na kształt zachowanej partii obiektu, jego rozmiary, wielkość, ilość i charakter odkrytego w wypełnisku materiału, jako budynki zinterpretować należy obiekty 901 i 1341. Pierwszy z nich miał w rzucie poziomym kształt nieregularny, zbliżony do owalnego, zorientowany po osi północ-południe i wymiary 230 × 135 × 12 cm. Obiekt 1341 miał kształt nieregularny, zbliżony do owalu zorientowanego po osi wschód-zachód i wymiary 290 × 206 × 36 cm. W południowo-wschodniej części obiektu zlokalizowany był niewielki kolisty obiekt 1341a o średnicy około 30 cm – być może pozostałość

Ryc. 2. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Zbiорczy plan obiektów archeologicznych (opr. T. Dobrakowska)

Fig. 2. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodship. A collective plan of archaeological objects (prepared by T. Dobrakowska)

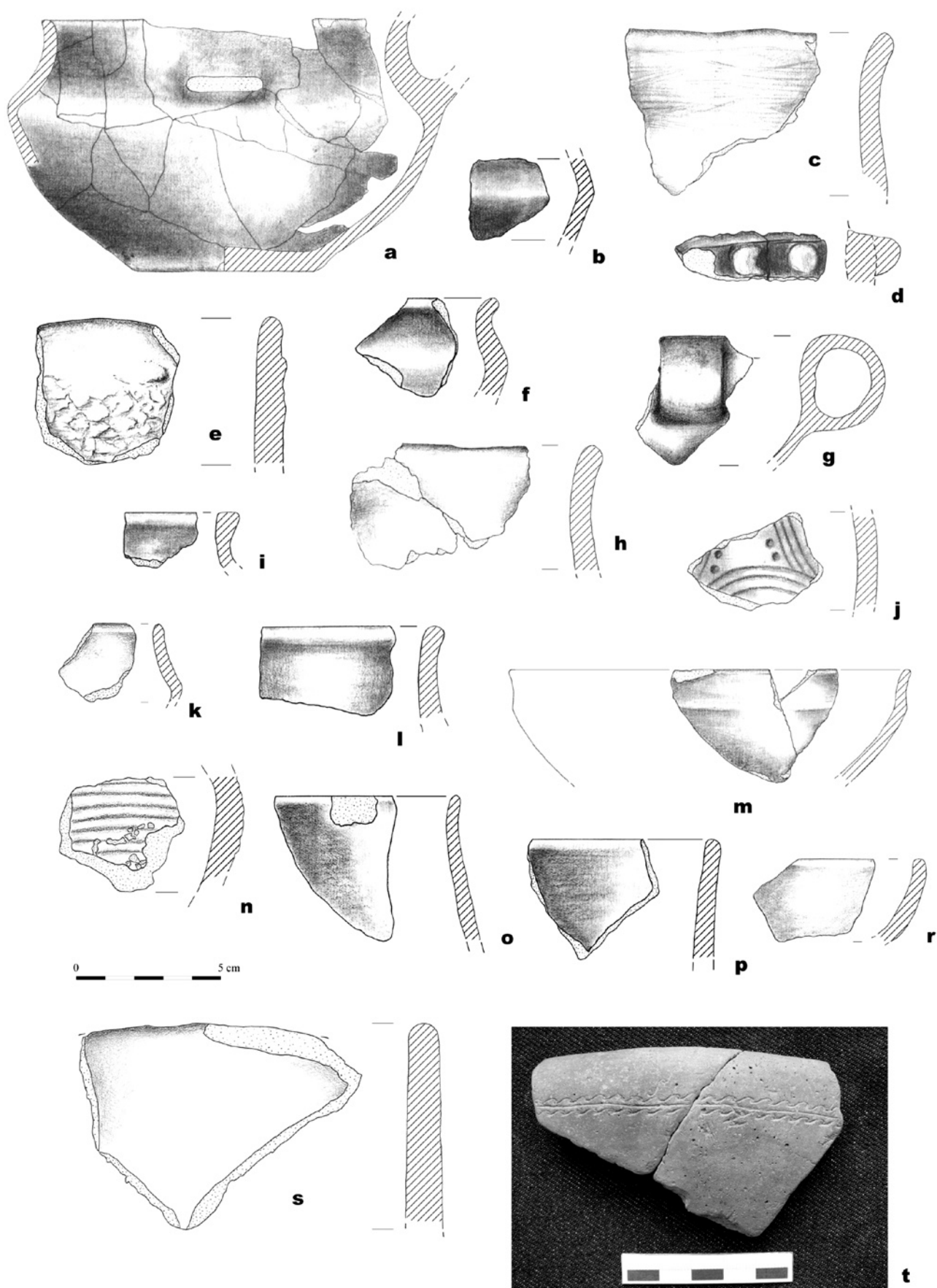
po wkopaniu słupa. Powyższe obiekty stanowią zagłębione w podłoże partie użytkowe lekkich konstrukcji w typie półziemiankowym. Tego typu szalasy mają zazwyczaj kolisty lub zbliżony do kolistego zarys i znane są z innych osad kultury łużyckiej. Dach często opiera się na słupie wkopanym w centrum obiektu, podobnie jak w obiekcie 1341 (por. Lasak 2001, ryc. 84). W pewnych sytuacjach konstrukcja dachu mogła być wsparta bezpośrednio na gruncie. Najprawdopodobniej zastosowaniem jako dominującej właśnie tej techniki oraz przewagą budowli szalasowych (lekkich konstrukcji) tłumaczyć można tak niewielką ilość polepy konstrukcyjnej, pozyskanej w trakcie prac. Budynki kultury łużyckiej występują w centralnej partii wykopu i jednocześnie osady, w pewnym oddaleniu od siebie, stanowiąc wraz z sąsiadującymi z nimi obiektami oddzielne kompleksy.

Jako jamy zasobowe, zawierające w wypełniskach liczny materiał ceramiczny, zinterpretowano obiekty 157 i 299. Na uwagę zasługuje obiekt 141, zlokalizowany w samym centrum osady, w rzucie poziomym kolisty, o średnicy ok. 40 cm, w przekroju idealnie półkolisty, o głębokości sięgającej ok. 20 cm. W jego wypełnisku zarejestrowano liczne fragmenty ceramiki, w tym praktycznie w całości zachowane naczynie wazowate (Ryc. 3:a). Być może w tym wypadku mamy do czynienia z depozytem. Znaleźiska całych naczyń na osadach kultury łużyckiej nie są liczne, aczkolwiek w ostatnim czasie rejestrowane coraz częściej. Najczęściej odkrywa się wkopane w warstwę użytkową stanowiska naczynia zasobowe. Z kolei naczynia małe, w szczególności wykwinna cienkościenna ceramika stołowa, z jaką mamy do czynienia w naszym wypadku, występuje zdecydowanie rzadziej. Obiekty z całymi naczyniami stołowymi mają najprawdopodobniej pozautilitarny, religijny charakter – według niektórych badaczy stanowią one miejsca składania ofiar, przede wszystkim z pożywienia (por. Beilke-Voigt 2007, 258). Wskazując analogie wspomnieć można chociażby o znalezisku garnka ustawionego do góry dnem oraz naczynia przykrytego płytą kamienną z osady w Nowej Wsi 2, powiat bolesławiecki (Burdukiewicz, Furmanek 2007, 93, 94).

Lekka konstrukcja budynków oraz mała ilość obiektów kultury łużyckiej sugeruje, że na stanowisku w Ligocie odkryto niewielką osadę, być może krótkotrwałą, w rodzaju obozowiska. Prawdopodobnie udało się przebadać cały jej zasięg, aczkolwiek mając na uwadze jej charakter, nie można wykluczyć występowania kolejnych obiektów także w strefie zlokalizowanej na wschód od wykopu badawczego. Brak palenisk o stałym charakterze, wykonanych z kamieni i gliny, może przemawiać za sezonowością osady (por. Michalski

1983, 151). Osadę co jakiś czas opuszczano, by powrócić po okresie regeneracji okolicznego środowiska (np. ponownym użyczeniu gleb), zaś lekkie konstrukcje wznoszono często w bezpośrednim sąsiedztwie niedawno opuszczonych. Obiekty kultury łużyckiej zlokalizowane są w środkowej części wykopu – w centralnej partii osady wielofazowej. Nie tworzą tu jakichś wyraźniejszych skupisk, lecz występują raczej w rozproszeniu.

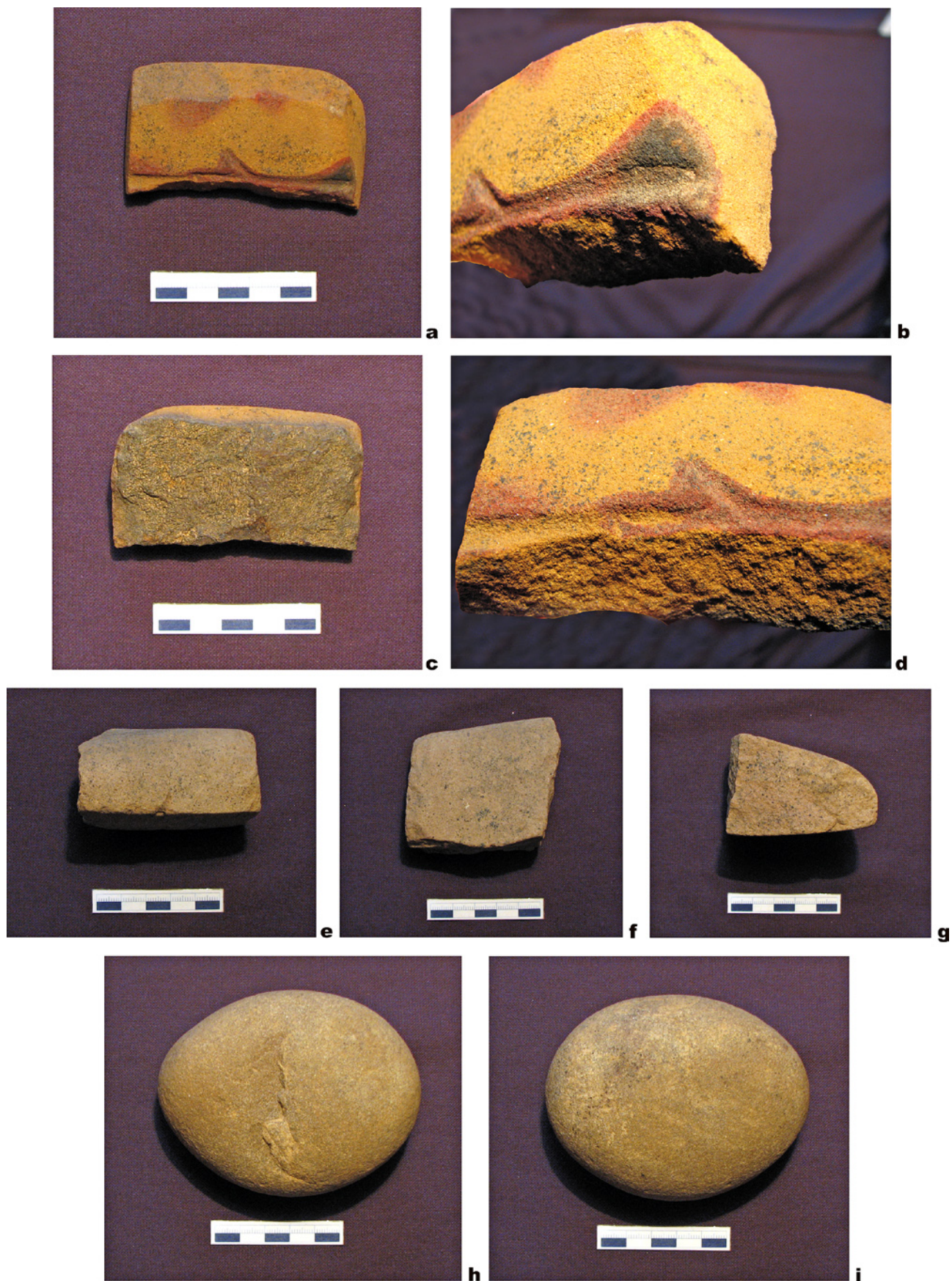
Materiał zabytkowy kultury łużyckiej stanowi silnie rozdrobniona ceramika dwóch kategorii – kuchennogospodarcza i stołowa. Najczęściej spotykaną barwą powierzchni jest brunatna, brunatno-pomarańczowa oraz różne odcienie i pośrednie pomiędzy barwą pomarańczową i brązową. Stołowe czerpaczki i miseczki mają kolor ciemnoszary lub szaro-czarny, a nawet czarny. Praktycznie nigdy wypał nie ma charakteru dogłębnego, w związku z czym mamy do czynienia z niejednorodnością barwną przełamów. Domieszkę stanowi piasek lub tłuczeń, w przypadku naczyń kuchennych niesortowany (ziarna średnicy 1-3 mm), w przypadku ceramiki stołowej drobny i jednolity frakcyjnie (0,5-1 mm średnicy). Ornamenty występują rzadko: spotkać można typowe dla zdobnictwa kultury łużyckiej żłobki, łuki, kolistе zagłębienia, guzki, plastyczne występy na krawędzi wylewu (Ryc. 3). Wylewy większości naczyń wychyłane są lekko na zewnątrz i niepogrubione. Często spotkać można również pionowe ustawienie partii wylewowej lub nawet lekkie zachylenie do wnętrza. Niektóre z wylewów mają nieco pocienione krawędzie, krawędzie innych są ukształtowane płasko. W większości przypadków naczynia kultury łużyckiej charakteryzują się łagodnym profilowaniem, zbliżonym do esowatego, co dotyczy w szczególności form garnkowatych. Nieco inaczej, siłą rzeczy, ukształtowane są ścianki naczyń misowatych czy czerpaczek – przeważa tutaj forma łukowata, mniej lub bardziej łagodna. Środek den niektórych mniejszych naczyń jest delikatnie wklęsły, pozostałe zachowane fragmenty den są niewyodrębnione. Dominują fragmenty garnków esowatych, jajowatych i workowatych. Formy takie na Górnym Śląsku szczególnie częste są w V okresie epoki brązu i w okresie halsztackim, sporadycznie występując na wcześniej datowanych stanowiskach (Gedl 1962, 30, zestawienie 15). Obok garnków występują misy o łukowatych ściankach. Misy półkuliste o brzegach nachylonych do wewnątrz, szczególnie formy mniejsze, charakterystyczne są głównie dla okresu halsztackiego (por. Łabędy-Przysówka, pow. gliwicki – Dobrzańska-Szydłowska, Gedl 1962, ryc. 14:b; Durczewski 1948, 55). Większe formy mają nieco szerszy zakres chronologiczny, obejmujący też młodsze fazy epoki brązu (Gediga 1967, 150; por. np.

Ryc. 3. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Ceramika z obiektów kultury łużyckiej: (a) 141; (b) 94; (c) 134; (d) 1341; (e) 418; (f) ar F17; (g) 1376; (h) 134; (i) 1341; (j) 157; (k) 1219; (l) 296; (m) 1572; (n) 335; (o) 630; (p) 124; (r) 80; (s) 639; (t) 229 (rys. A. Komisarczuk, fot. M. Bohr)

Fig. 3. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. Ceramic ware from objects of the Lusatian culture: (a) 141; (b) 94; (c) 134; (d) 1341; (e) 418; (f) are F17; (g) 1376; (h) 134; (i) 1341; (j) 157; (k) 1219; (l) 296; (m) 1572; (n) 335; (o) 630; (p) 124; (r) 80; (s) 639; (t) 229 (drawing by A. Komisarczuk, photo by M. Bohr)

Ryc. 4. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie: (a-d) piaskowcowa forma odlewnicza, ar G16; (e-g) osełka/gładzik, z obiektu 639; (h-i) rozcieracz z obiektu 69 (fot. M. Bohr)

Fig. 4. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship: (a-d) sandstone casting mould, are G16; (e-g) whetstone/plane from the object 639; (h-i) grinder from the object 69 (photo by M. Bohr)

bardzo interesujące obiekty o charakterze produkcyjnym, w tym dwukomorowy piec garncarski.

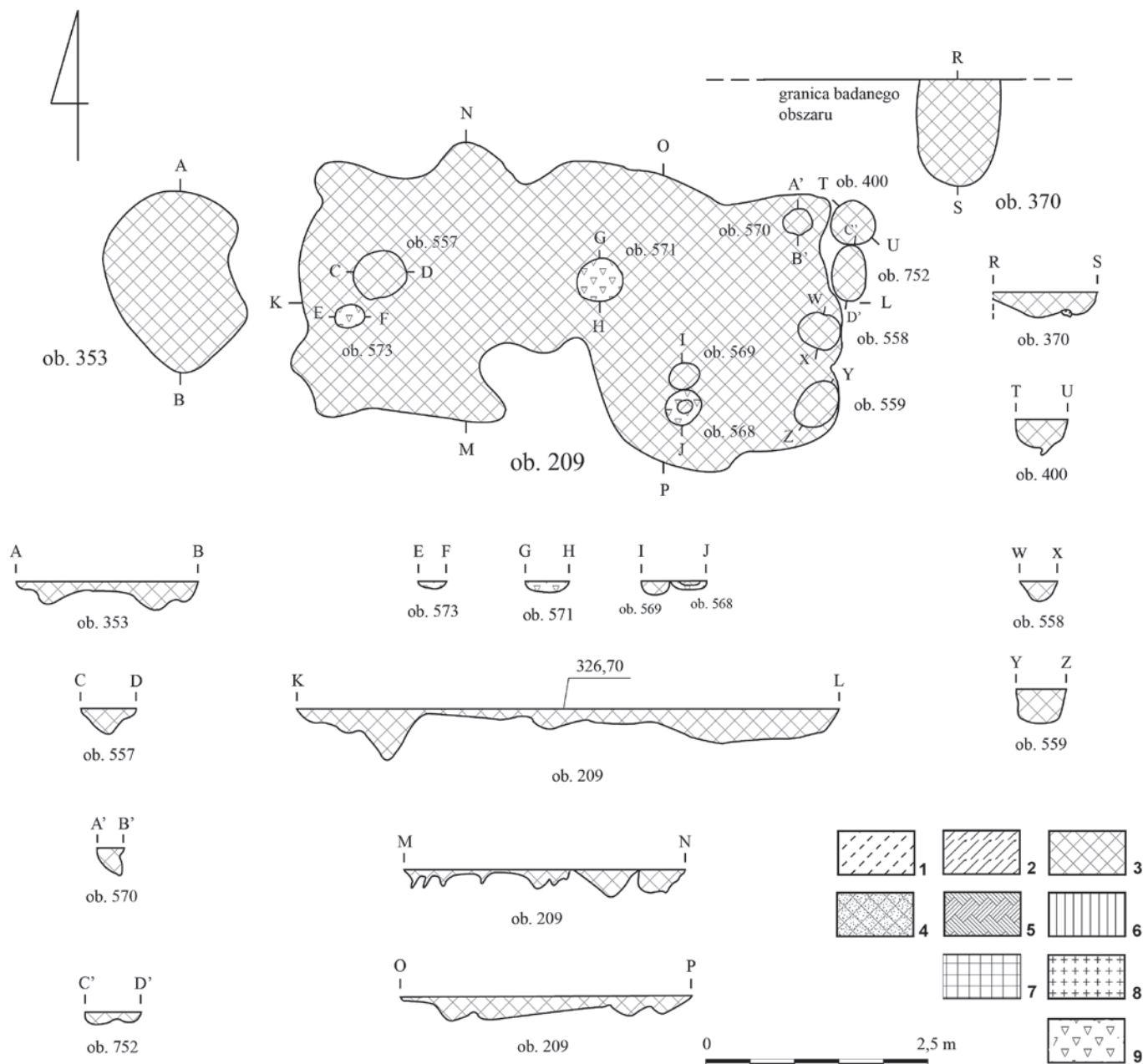
Jako relikty budynków zinterpretowano obiekty 66, 84, 159, kompleks obiektu 209, 316, 333, 402, 413, 424, kompleks obiektu 1020, 1021, 1062, 1144, 1423, 1604, 1636, 1685, 1780. Zdecydowanie przeważa orientacja dłuższych ścian budynków wzdłuż linii wschód-zachód z lekkimi tylko odchyleniami (Ryc. 6, 7). W ten sposób posadowione były budynki 66, 159, 209, 424, 1020, 1021, 1062, 1144, 1423, 1604, 1685/6. Sytuacja taka znajduje zresztą liczne analogie na innych stanowiskach kultury przeworskiej (por. Michałowski 2003, tab. 1-40; Jadczykowa 1981). Dwa budynki zorientowane były dłuższymi bokami po osi północ-południe (obiekty 333 i 413) oraz południowy zachód-północny wschód (obiekty 84, 402). Obiekt 316 charakteryzował się kolistym zarysem, natomiast obiekt 1780 zarysem kwadratowym, ze słupem w części centralnej. Prawdopodobnie dwa ostatnie z wymienionych obiektów miały analogiczną konstrukcję symetrycznego dachu, być może częściowo wspierającego się bezpośrednio na podłożu. Zdecydowana większość budynków wzniesiona została w konstrukcji opierającej się na różnie rozmieszczonych i zachowanych w różnym stanie słupach. Słupy te zlokalizowane były przede wszystkim w obrębie wypełniska, zarówno w linii ścian budynków, jak i w jego wnętrzu, niekiedy na osi symetrii. W przypadku obiektu 1685 mamy do czynienia ze słupami zarejestrowanymi już poza zasadniczą częścią wypełniska. Niewielka odległość pomiędzy dołkami posłupowymi sugeruje, że najczęściej stosowaną przy wznoszeniu budynków techniką była konstrukcja sumikowo-łatkowa. W przypadku obiektów bez wyraźnych śladów słupów nie możemy wykluczyć zastosowania konstrukcji zrębowej – w tych wypadkach zachowuje się jedynie najintensywniej użytkowana partia wypełniska. Prawdopodobne jest również stosowanie na stanowisku w Ligocie lżejszych konstrukcji plecionkowych. Dominują obiekty o kształtach zbliżonych do prostokąta o zaokrąglonych narożnikach, drugie w kolejności są obiekty owalne. Powierzchnia użytkowa budynków (o ile można ją rekonstruować na podstawie zachowanych śladów wypełnisk) wynosi najczęściej 15-20 m², aczkolwiek można spotkać obiekty znacznie mniejsze (np. obiekt 1604), ale także tę wartość przekraczające (obiekt 333 – 43 m²). Inwentarz obiektów stanowią przede wszystkim liczne fragmenty ceramiki, których ilość dochodzi do ponad 100 sztuk, a ponadto fragmenty kamieni żarnowych, przęsłiki i przedmioty metalowe. Jeżeli chodzi o rozkład budynków na przestrzeni stanowiska, można stwierdzić, że występują one przede wszystkim w centralnej części

wykopu, gdzie udało się zarejestrować centralną część osady (Ryc. 2). Wydaje się, że obiekty układają się tu w układ owalny, pozostawiając pomiędzy sobą przestrzeń do wypełnienia przez obiekty o innej funkcji. Z mniejszą ich koncentracją mamy do czynienia w bardziej północnej części wykopu, gdzie spotykamy obiekty 1144, 1020, 1021, 1685. Położony wśród obiektów produkcyjnych obiekt 1604 mógł w jakiś sposób być związany z ich obsługą.

Specyfiką stanowiska jest bardzo mała ilość zabytków nieruchomych, które można zinterpretować jako paleniska nie związane z procesem produkcyjnym. Są to obiekty: 366, 478, 533, 84, 1020 i 1685/6, przy czym ostatnie trzy zlokalizowane były we wnętrzach budynków. Duży stopień zniszczenia partii stropowych innych budynków i obecność w ich wypełniskach kamieni, czasem również przepalonych, pozwala sądzić, że w rzeczywistości takich urządzeń było pierwotnie więcej.

W trakcie badań udało się odkryć kilka pieców prażalniczych. Ta kategoria zabytków nieruchomych charakteryzuje się regularnym kształtem zbliżonym do prostokąta o mniej lub bardziej zaokrąglonych narożnikach. Obiekt 227 miał niemal idealnie kwadratowy zarys rzutu poziomego, o wymiarach 120 × 130 cm i wannowaty przekrój sięgający głębokości 40 cm (Ryc. 8). Ścianki obiektu noszą wyraźne ślady ognia i są przepalone na kolor pomarańczowy; w wypełnisku występują liczne fragmenty węgla drzewnych oraz kamienie, zarówno zwietrzałe, jak i pozbawione śladów działania ognia. Relikt kolejnego prażaka stanowi obiekt 254. Ma on podobnie jak powyższy regularny kształt prostokąta o wymiarach 120 × 140 cm i wannowaty przekrój sięgający głębokości 30 cm. Wyraźnie widoczne jest przepalenie gruntu w strefie ścianek obiektu. W wypełnisku zarejestrowano fragmenty węgla drzewnych oraz kamienie, a także fragment ceramiki kultury przeworskiej. Obiekt 561 stanowi przykład prażaka wykorzystanego wtórnie jako jama odpadkowa. Obiekt charakteryzuje się idealnie prostokątnym kształtem, orientacją po osi wschód-zachód i wymiarami 130 × 90 cm przy głębokości 30 cm oraz wannowatym profilem. Wypełnisko obiektu stanowi warstwa próchnicy przesyconej okrzemkami skały wapiennej różnej wielkości, oprócz tego w wypełnisku nie stwierdzono występowania datowników. Obiekty 633, 887, 1004, 1006, 1007, 1009 wykorzystane zostały najprawdopodobniej jako jamy odpadkowe, wypełnione rumoszem wapiennym, nie można jednak wykluczyć, że stanowiły one relikty kolejnych pieców. Jeżeli weźmiemy pod uwagę charakter odkrytych przez nas obiektów produkcyjnych i zdamy sobie sprawę z łatwego dostępu na terenie stanowiska do

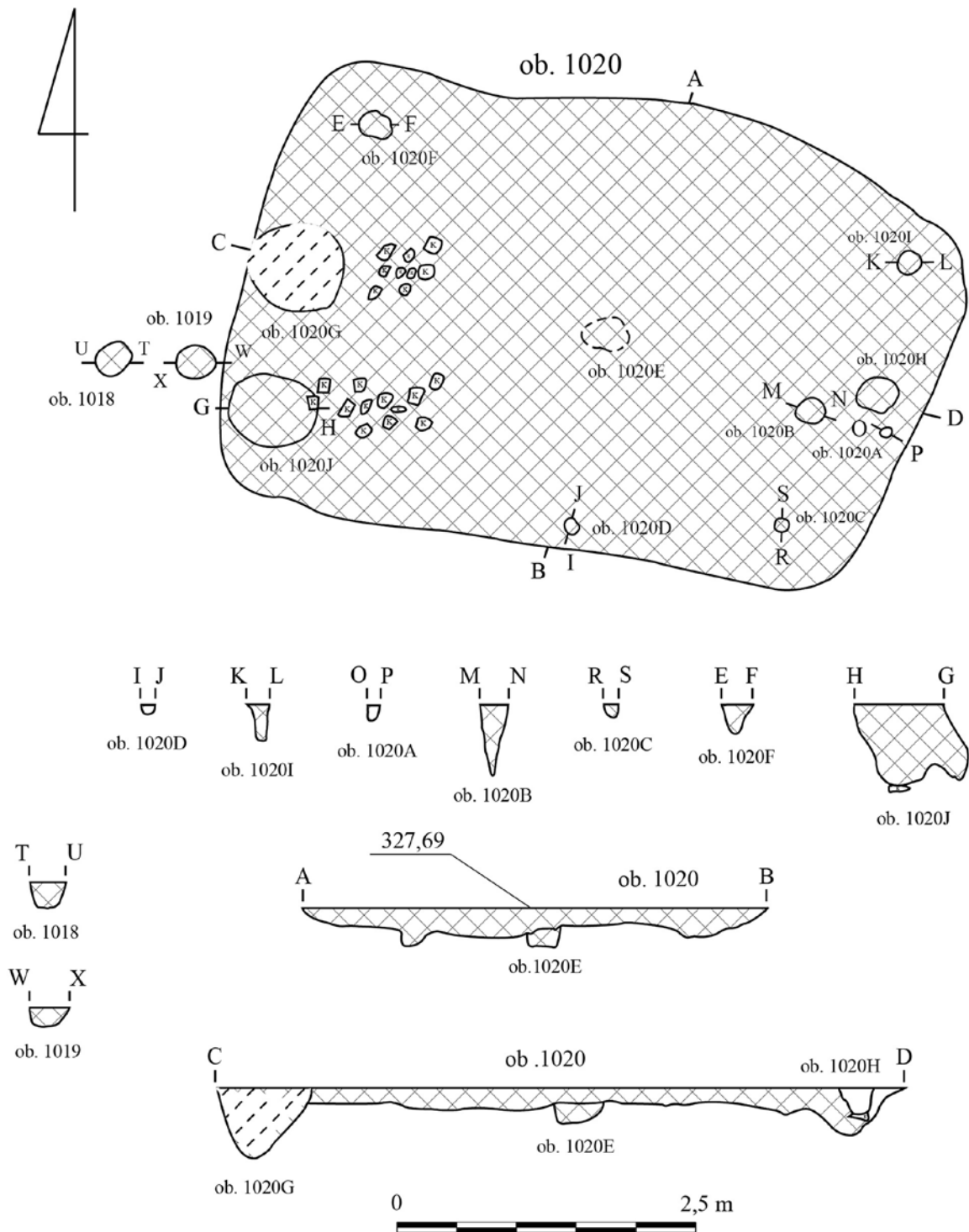

Ryc. 6. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Rzut poziomy i przekrój budynku 209 i obiektów towarzyszących. Legenda: (1) żółta glina; (2) popielata glina; (3) brunatna próchnica; (4) brunatna próchnica z gliną; (5) ciemnobrunatna próchnica; (6) wypełnisko piaszczyste; (7) jasnobrunatna próchnica; (8) przepalona warstwa gruntu/gliny; (9) szara próchnica. Oznaczenia na rycinie dotyczą także pozostałych rycin obiektów (rys. A. Łukaszewska)

Fig. 6. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. A horizontal view and a cross-section of the building 209 and auxiliary objects. Legend: (1) yellow clay; (2) ashen clay; (3) dark brown humus; (4) dark brown humus with clay; (5) dark brown humus; (6) sandy fill; (7) light brown humus; (8) burnt layer of soil/clay; (9) grey humus. Designations on the drawing refer also to other drawings of objects (drawing by A. Łukaszewska)

rumoszu wapiennego (wapienie woźnickie), to bardzo szybko narzuca nam się skojarzenie z osadą produkcyjną kultury przeworskiej w Mysłowicach-Imielinie, pow. mysłowicki. Mysłowickie piece prażalnicze mają najczęściej prostokątny zarys rzutu poziomego i płaskodenne przekroje (Tomczak 1993, rys. 4-26). Ścianki tego typu obiektów, o wymiarach najczęściej około 100 × 150 cm, noszą ślady przepalenia (Tomczak 1993, rys. 11, 12). W ich wypełniskach znajdowano do kilkudziesięciu fragmentów wyprążonej skały dolomitowej. Jamy

wkopywane były w podłoże bez potrzeby wzmocnienia ścianek bocznych. Zarówno jeżeli chodzi o kształt, wielkość, jak i szczegóły konstrukcyjne, obiekty z Mysłowic-Imielina oraz Ligoty Woźnickiej stanowią niemalże bliźniacze kompleksy. Warto w tym miejscu nadmienić, że zespół 15 pieców z elementami kamiennymi odkryto w trakcie badań położonego w okolicach Częstochowy stanowiska w Drochlinie 3, pow. częstochowski (Kaczanowski, Madyda-Legutko 1989). Na osadzie w Mysłowicach-Imielinie można analogicznie

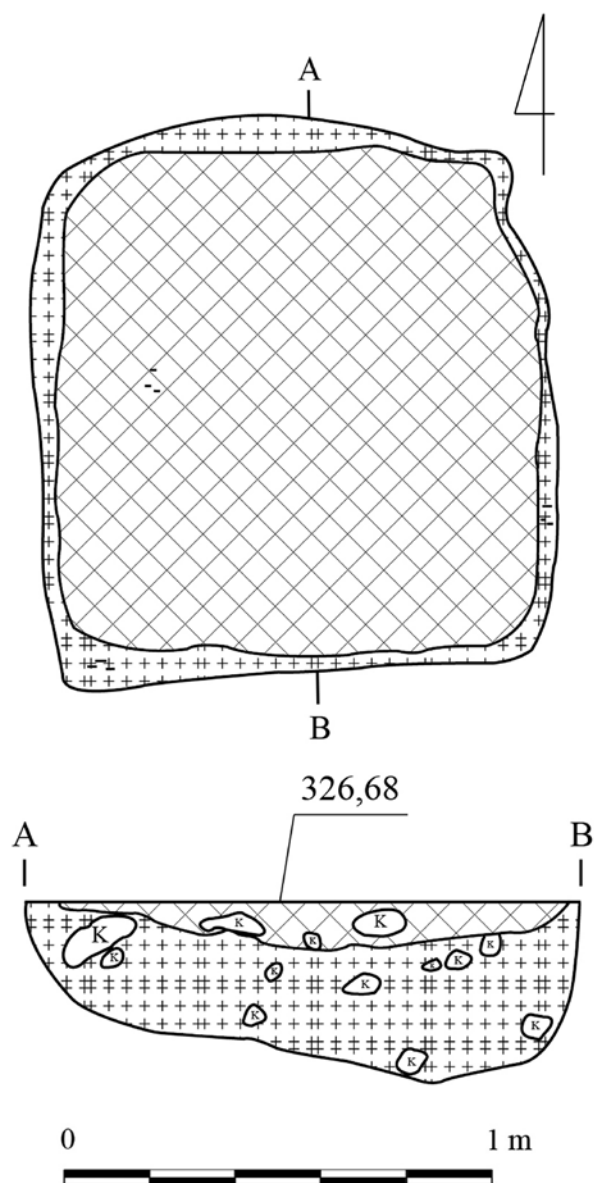
jak na stanowisku w Ligocie wydzielić obiekty wypełnione rumoszem skalnym – wyprazonymi okruskami dolomitu, stanowiące jamy z resztkami produkcyjnymi lub jamy z resztkami przylegające do pieców prażalniczych, o znacznych bardzo zróżnicowanych kształtach i wymiarach, dochodzących niekiedy do około 300 × 500 cm (Tomczak 1993, rys. 9, 14, 16, 17). Okruski skały były w tego typu obiektach bądź rozmieszczone luźno w całej jamie, bądź gęsto upakowane, tworząc zwartą warstwę, przy czym okruski tego typu nie różniły się niczym od fragmentów pozostawionych w piecach. Przypuszcza się, że po wypaleniu skała

Ryc. 7. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Rzut poziomy i przekrój kompleksu obiektu 1020 (rys. A. Łukaszewska)

Fig. 7. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. A horizontal view and a cross-section of the complex of the object 1020 (drawing by A. Łukaszewska)

przenoszona była do omawianych obiektów. Być może odkrywane fragmenty stanowiły odpady ze względu na zbyt słaby stopień wypalenia, co wynikało z trudności w utrzymywaniu stale wysokiej temperatury (Tomczak 1993, 108, 109). Fragmenty wypalone w dostateczny sposób były skwapliwie wykorzystywane, wobec czego szansa ich odkrycia jest niewielka. Schemat procesu

Ryc. 8. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Rzut poziomy i przekrój obiektu 227 (rys. A. Łukaszevska)

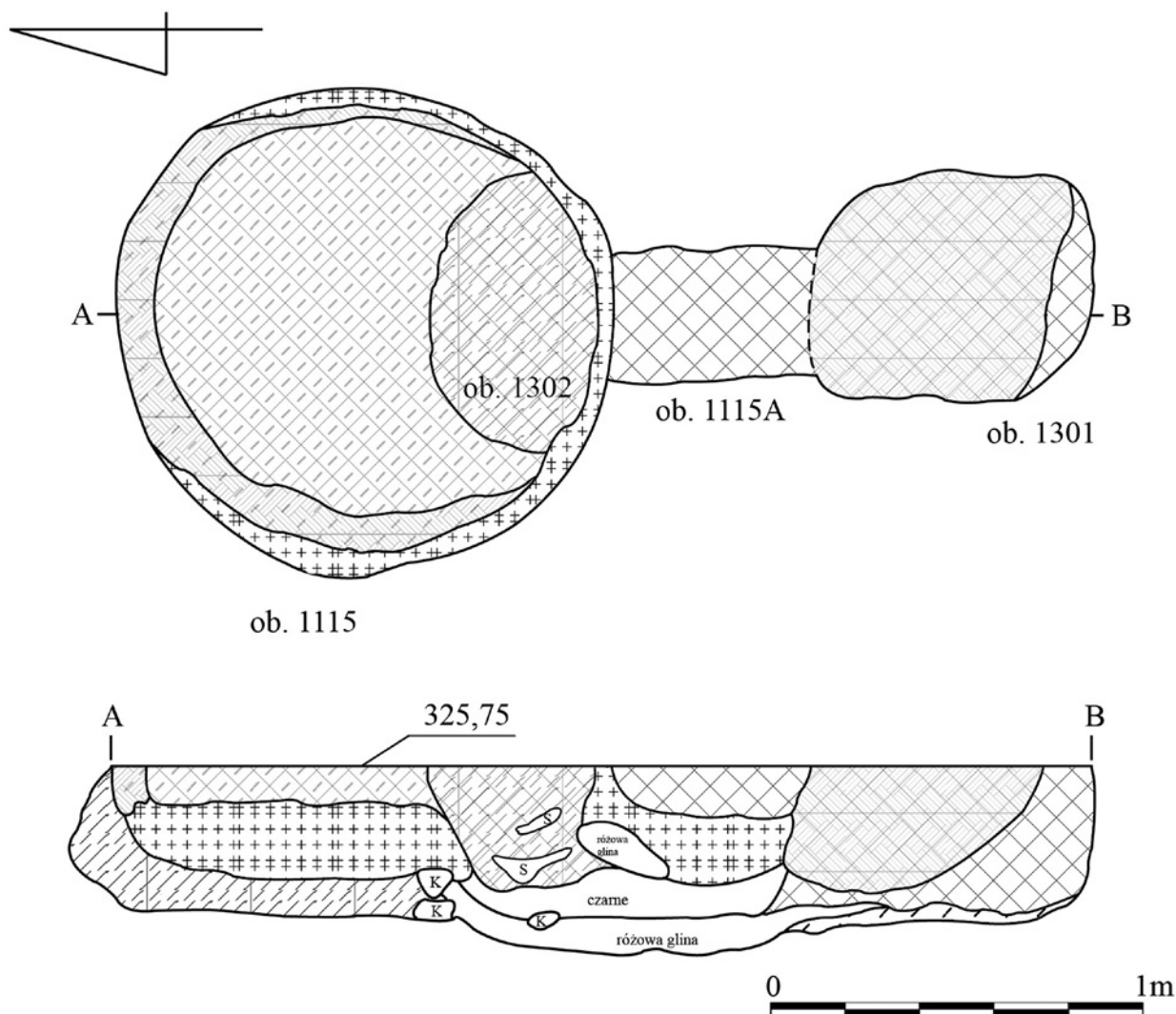
Fig. 8. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. A horizontal view and a cross-section of the object 227 (drawing by A. Łukaszevska)

naszego stanowiska trudno jest mówić o zorganizowanych piecowiskach, obiekty rozrzucone są raczej równomiernie, zarówno w centrum osady, jak i na jej obrzeżach. Wydaje nam się, że na osadzie w Ligocie starano się naśladować rozwiązania znane z innych, lepiej zorganizowanych stanowisk produkcyjnych kultury przeworskiej. Stanowisko nasze w tym kontekście stanowi przykład adaptacji do warunków środowiska naturalnego, oferującego łatwo dostępny surowiec.

Bardzo interesującym obiektem odkrytym w trakcie badań stanowiska był piec garncarski wraz z kanałem wlotowym i jamą przypiecową, określony jako obiekt 1115 wraz z obiektami 1301, 1302 (Ryc. 9, 10). Komora paleniska pieca zachowała się w postaci walca wylepionego gliną, która uległa wypaleniu na kolor pomarańczowy. Miała ona w rzucie poziomym kształt kolisty, o wymiarach $130 \times 130 \times 40$ cm. Od południa przylegał do niej prostokątny w rzucie poziomym kanał wlotowy o wymiarach $50 \times 30 \times 40$ cm (obiekt 1115A), który prowadził do jamy przypiecowej (obiekt 1301). Liczny materiał ceramiczny pozyskano w szczególności z wypełniska komory pieca, ale również w jamie przypiecowej występowała duża ilość fragmentów naczyń. W trakcie eksploracji okazało się, że komora paleniskowa podzielona jest na dwie części rodzajem glinianego kozła, wnikałającego w jej głąb, jednakże nie przechodzącego do kanału wlotowego. Na owej podporze najpewniej wsparta była partia rusztu. Zachował się on niestety w szczątkowej postaci i był najprawdopodobniej wsparty jedynie na koźle. Kanał wlotowy miał prostokątny przekrój o rozmiarach $50 \times 30 \times 40$ cm i prowadził do jamy przypiecowej o rozmiarach $80 \times 60 \times 40$ cm. Zlokalizowanie kanału wlotowego i jamy przypiecowej od południa nie jest pozbawione znaczenia, a wiąże się z przeważającym kierunkiem wiatrów na terenie stanowiska, wymuszających naturalny ciąg, konieczny do uzyskania odpowiedniej temperatury we wnętrzu pieca.

Odkryty obiekt stanowi rozwiniętą formę pieca dwukomorowego użytkowanego na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum* w młodszym, późnym okresie rzymskim i wczesnym okresie wędrówek ludów. Zagadnienie pojawienia się na szerszą skalę na stanowiskach kultury przeworskiej ceramiki wykonanej w lokalnych warsztatach przy użyciu koła garncarskiego było przedmiotem wielu analiz (np. Wielowiejski 1960; Pazda 1976; Dobrzańska 1980). Jako źródło inspiracji

produkcyjnego na obu osadach był najprawdopodobniej również zbliżony, tzn. po wykopaniu jamy piecowej o prostokątnym zarysie układano na jej dnie warstwę drewna, a powyżej warstwę skały wapiennej, która miała ulec wyprażeniu. Konstrukcja taka wystawała nieco ponad powierzchnię gruntu, za czym przemawia nie opróżniony piec z Mysłowic (Tomczak 1993, 104-105). Górna część pieca mogła być wylepiana gliną lub ewentualnie przysypywana piaskiem – w tego rodzaju kopule znajdowały się najprawdopodobniej otwory doprowadzające niezbędne do procesu produkcyjnego powietrze. Ze względu na dużą wartość kaloryczną do wyprażania wykorzystywano drewno dębowe. Piece na osadzie w Mysłowicach zlokalizowane były w ramach piecowisk, poza częścią mieszkalną osady, co podyktowane było zapotrzebowaniem na wolną przestrzeń, kurczącą się po każdorazowym wypale – piece tego typu miały najprawdopodobniej charakter jednorazowy (Tomczak 1993, 105). Piece wielokrotnego użytku zarejestrowano na terenie Mazowsza (Pyrgała 1971, 361). W wypadku

Ryc. 9. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Rzut poziomy i przekrój kompleksu pieca 1115 (rys. A. Łukaszewska)

Fig. 9. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. A horizontal view and a cross-section of the complex of the kiln 1115 (drawing by A. Łukaszewska)

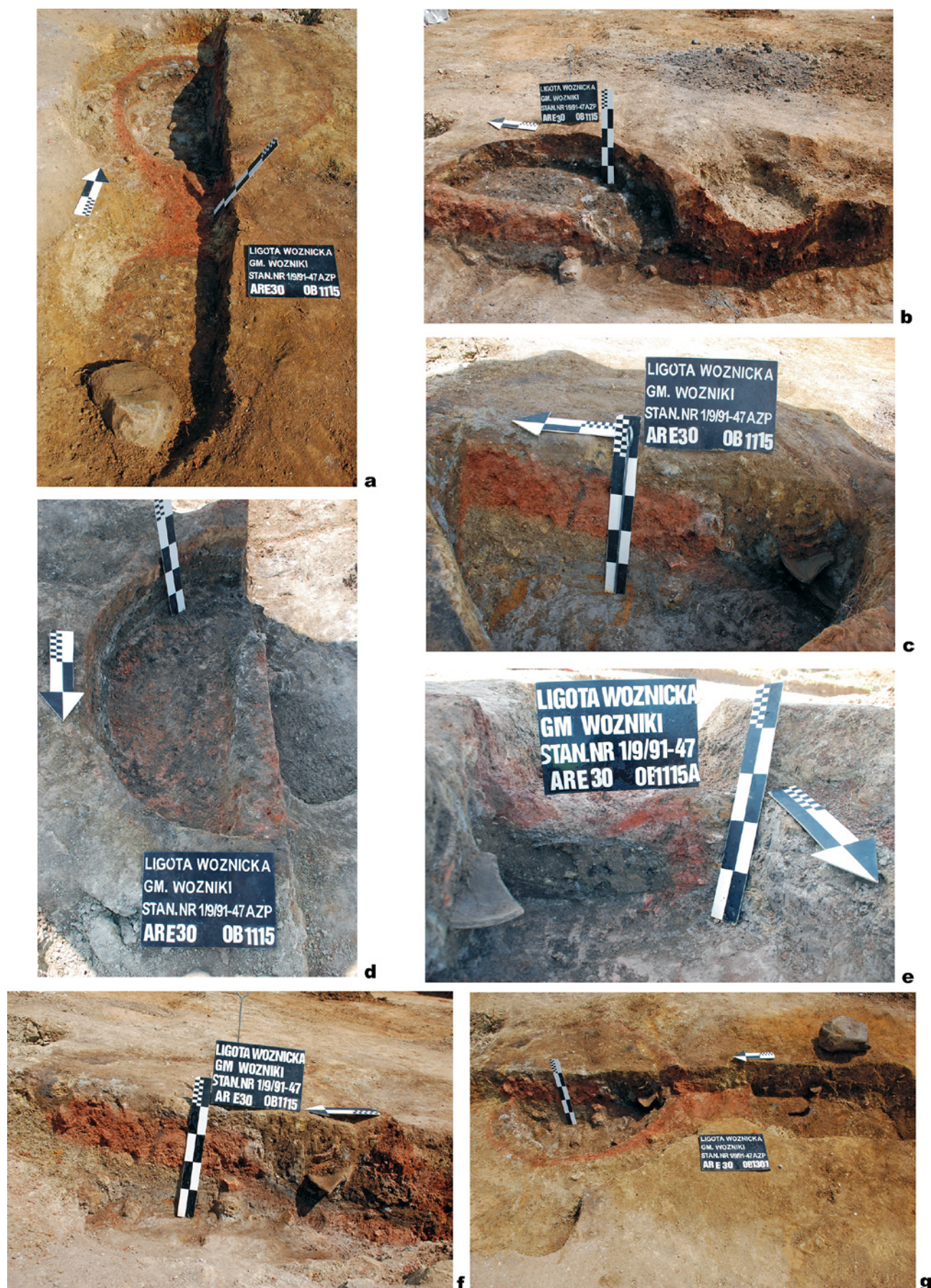
wskazuje się przy tym przede wszystkim kulturowane na terenie prowincji rzymskich i wzbogacane o cechy „rzymskie” tradycje garncarstwa związanego ze środowiskiem celtyckim lub dackim. W najwcześniejszych datowanych pracowniach zaobserwować można, że garncarstwo „przybyło” w gotowej, dobrze rozwiniętej formie (Dobrzańska 1990b, 110). W ostatnim czasie w odniesieniu do Małopolski ze względu na podobieństwo konstrukcji pieców i cechy ceramiki zasugerowano możliwość „przeniesienia” garncarstwa warsztatowego z obszarów wschodniej Słowacji, gdzie na kulturę o tradycjach celto-dackich oddziaływały wpływy kultury prowincjonalnorzymskiej (Dobrzańska 1990b, 113).

W zakresie struktury organizacyjnej produkcji najbardziej rzucającą się w oczy cechą jest zdecentralizowany charakter produkcji na Śląsku, co wyraźnie odbiega od sytuacji obserwowalnej w Małopolsce – w praktyce poza stanowiskami z dwoma piecami w Lisowicach,

pow. legnicki i Radwanicach, pow. wrocławski wszystkie piece garncarskie na Śląsku Dolnym i Górnym występują pojedynczo. Taką sytuację spotykamy również w przypadku stanowiska w Ligocie. Pomimo przebadania olbrzymiego obszaru udało się zarejestrować relikty tylko jednego pieca.

Dwukomorowe piece odkryte na Śląsku nie posiadają charakterystycznych dla Małopolski, południowej Pannonii i terenów zajętych przez Karpów udoskonalonych przez Celtów długich podpór rusztu, przechodzących do kanałów wlotowych. Piec ligocki, podobnie jak część pieców dolnośląskich, charakteryzuje się krótką, pionową przegrodą nie wychodzącą poza obrys rusztu. Co ciekawe, poza pracowniami małopolskimi piec o długiej podporze rusztu znany jest tylko z jednego stanowiska kultury przeworskiej – pozostającej na etapie badań osady w Młochowie pod Pruszkowem na Mazowszu. W Polsce środkowej piecy mają ruszty oparte na filarach (Tądów, pow. sieradzki) lub podobnej długości przegrodach co ligocki (Siemiechów, pow. łaski). Co ciekawe – odkrywane ostatnio obiekty z terenu Czech nawiązują ściśle do konstrukcji

Ryc. 10. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Piec 1115 na różnych etapach eksploracji (fot. Ł. Łukaszewski)

Fig. 10. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. The kiln 1115 at various stages of exploration (photo by Ł. Łukaszewski)

śląskich. Analogiczny do występującego w Ligocie (i Radłowicach pod Wrocławiem) sposób rozwiązania konstrukcyjnego krótkich podpór rusztu znany jest na terenie Moraw z osady w Opavie-Vavrovicach, okr. Opava (materiały w opracowaniu dr O. Šedo) czy Ołomuńcu-Slavonin, okr. Olomouc (materiały dr M. Kalabka), ale także w Haarhausen, Kr. Ilm w Turynii (Dusek 1984) i Olomouc-Neredin, okr. Olomouc (Peska *et al.* 2005). Zagadnienie podobieństw pieców śląskich i morawskich do pieca z Ligoty jest przedmiotem osobnego opracowania.

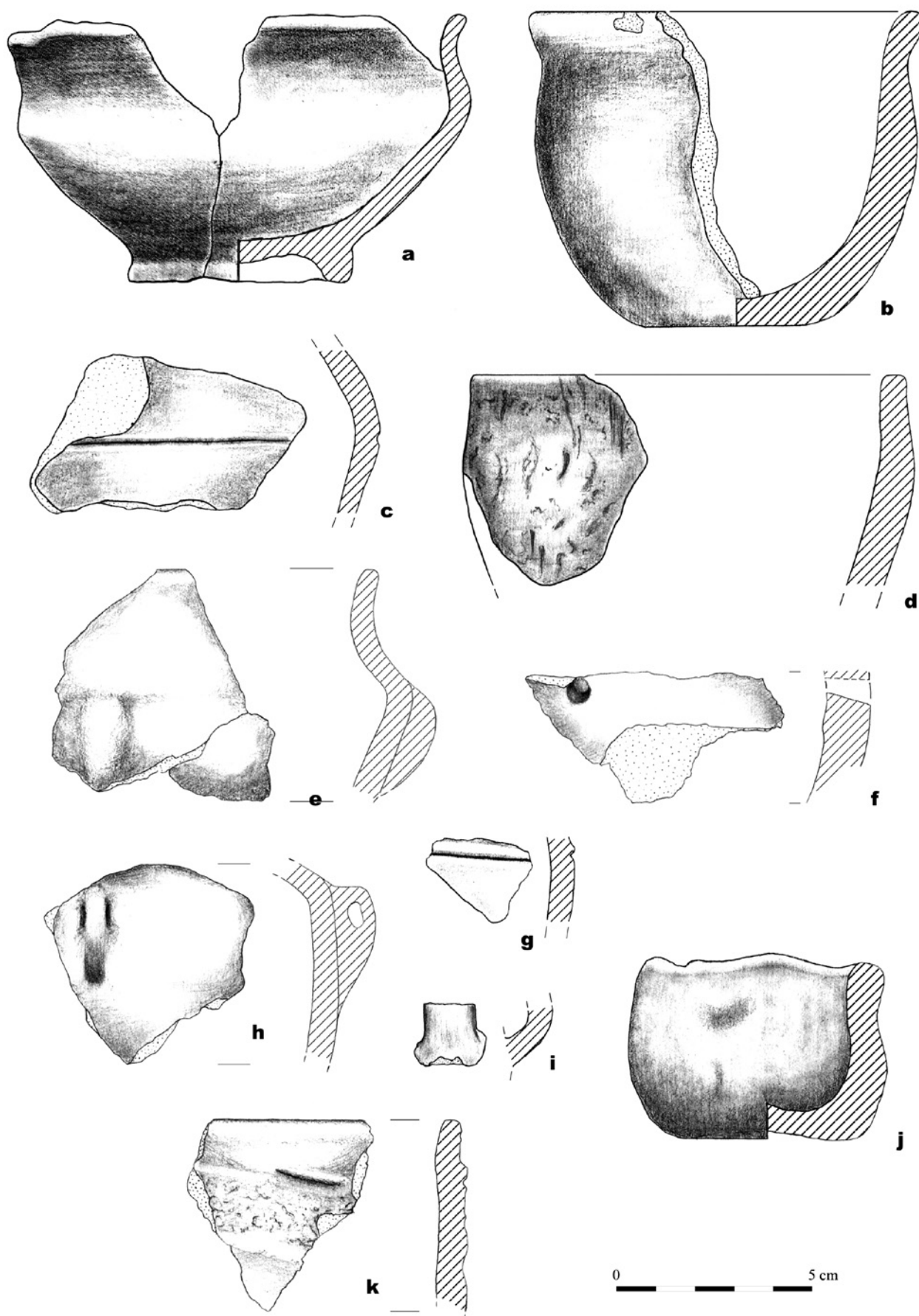
W rozplanowaniu obiektów produkcyjnych na terenie osady kultury przeworskiej w Ligocie Woźnickiej trudno jest dostrzec wyraźne prawidłowości. Można stwierdzić jedynie, że z pewnym ich zgrupowaniem mamy do czynienia w zachodniej części stanowiska (obiekty: 1606, 1607, 1609, 887, 1636). Poza tym występują one w centralnej części osady, znajdującej się we wschodniej części wykopu badawczego oraz pojedynczo także w północnej i południowej części wykopu. Wynikałoby z tego, że brak na badanej osadzie ściśle wyróżnialnej strefy produkcyjnej, wyraźnie oddzielonej od części mieszkalnej. W ten sposób nasza osada odbiega nieco schematem od innych stanowisk, albowiem już w przypadku wczesnorzymskich osad górnośląskich widoczny jest podział stanowiska na część mieszkalną i gospodarczo-produkcyjną. Podział ten widoczny jest także w liczniejszych osadach późnorzymskich, przy czym obok osad o nieregularnej zabudowie spotykamy osady z pozostawionym pustym placem (Michałowski 2003, 130).

Ceramikę naczyniową kultury przeworskiej, stanowiącą najliczniejszy materiał zabytkowy (3402 fragmenty), podzielić można na wykonaną w ramach tradycyjnej technologii ceramikę lepiącą oraz progresywną ceramikę wykonaną przy użyciu koła garncarskiego. Cechą charakterystyczną ceramiki lepiącej z Ligoty jest jej słabe zaawansowanie technologiczne. Wyraźnie zauważalna jest pewna niedbałość, widoczna zarówno w przygotowaniu masy garncarskiej, procesie formowania naczyń, pozostawiającym na ściankach wiele śladów, jak i wypale, skutkującym niejednorodnością przełamów. Generalnie uchwytą jest prawidłowość, polegająca na tym, że ceramika o charakterze kuchennym ma jaśniejsze (zbliżone do kremowych, także jasnokremowe, prawie białe, ceglanych, pomarańczowych itd.) barwy powierzchni zewnętrznych, natomiast ceramika stołowa barwy ciemniejsze, przede wszystkim zbliżone do czerni i barwy szaro-czarnej. Do wyrobu naczyń grubościennych, w szczególności naczyń zasobowych czy garnków, stosowano najczęściej tłuczeń, przede wszystkim

granitowy o wielkości ziaren dochodzącej do 2-3 mm, niekiedy wartość tę przekraczających. Ziarna rozmieszczone są równomiernie, co wynika ze starannego sposobu przygotowywania i wymieszania ciasta garncarskiego. Sporadycznie wykorzystywany był tłuczeń ceramiczny. Dna ceramiki lepiącej w większej części nie są wyodrębnione, w przypadku ceramiki kuchennej niekiedy tylko ukształtowane w rodzaj stopki. Wylewy najczęściej pozostają nieco wychylone na zewnątrz i niepogrubione (Ryc. 11:a, b, d), rzadko jedynie płasko ścięte. W analizowanym materiale praktycznie brak jest uch, co jest zjawiskiem typowym dla późnej fazy kultury przeworskiej. Możemy mówić co najwyżej o plastycznych pionowych uchwytach (Ryc. 11:e, h). Wśród użytkowanych form można wymienić głównie garnki o esowatym profilu, rzadziej garnki baniaste lub o nieco mocniej zaznaczonym załomie brzuśca (Ryc. 12). Pojedynczo spotkać można niewielkie formy dwustożkowatych wazek (Ryc. 12:a) i waz uchatych. Analizowany zbiór wyróżnia oszczędność wystroju powierzchni naczyń, stanowiąca specyfikę materiałów z omawianego stanowiska. Praktycznie jedyną techniką wzbogacania powierzchni naczyń jest urozmaicanie ich tektoniki poprzez silniejsze profilowanie (Ryc. 11:a). Bardzo nietypowym rodzajem ornamentu jest występujący na niestarannie uformowanym naczynku z obiektu 424 ornament odcisków stempelka w postaci rozetki (Ryc. 12:a). Ornament tego typu występuje w zdecydowanej większości przypadków na ceramice warsztatowej grupy GIII, przede wszystkim na szerokokołnierzowych naczyniach zasobowych; na innych formach spotykany jest sporadycznie. Znaleźisko z Ligoty wpisuje się w pewną specyfikę obszaru Górnego Śląska, gdzie tego typu ornamenty występują na ceramice lepiącej relatywnie częściej.

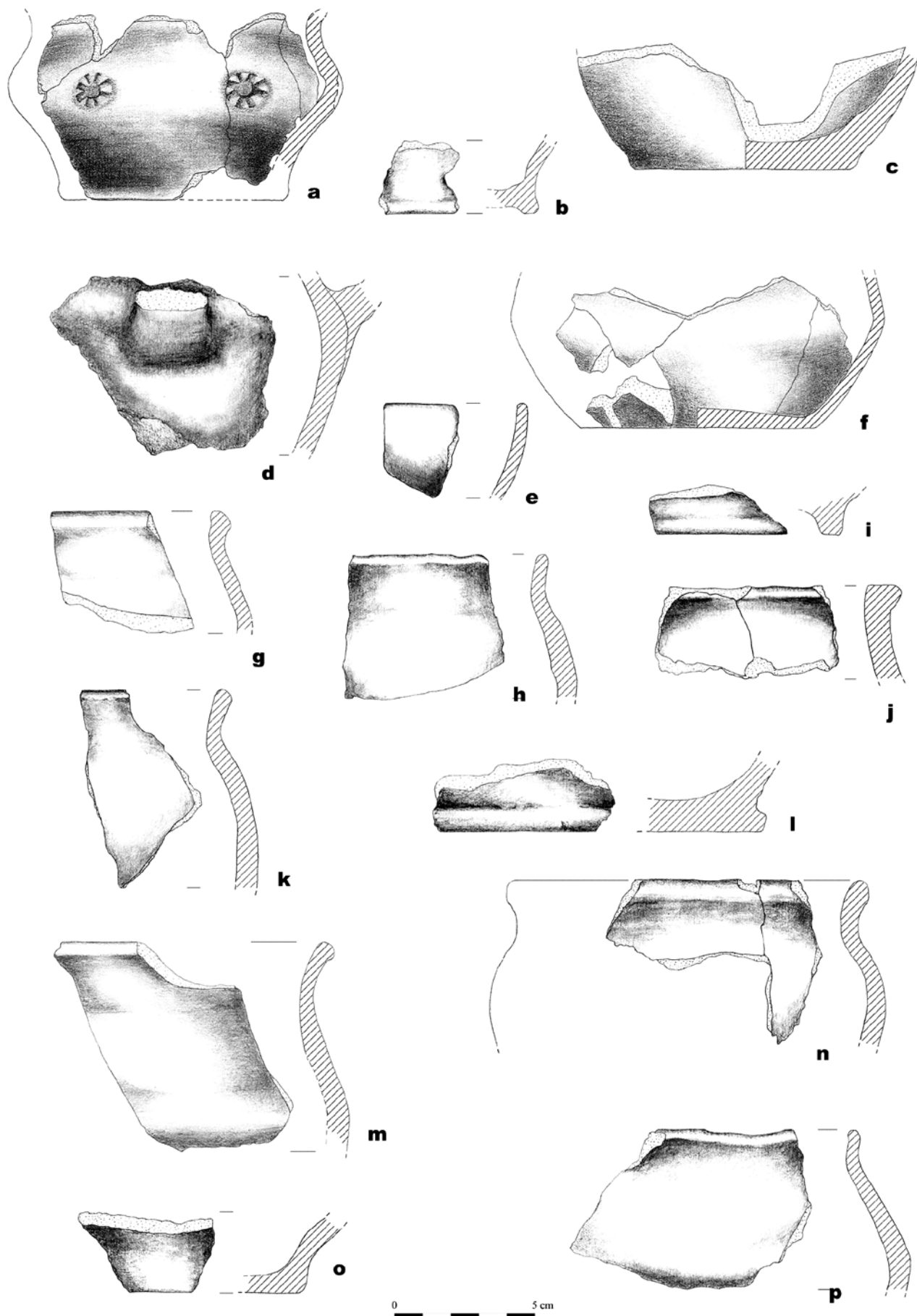
Ceramika wykonana na kole garncarskim produkowana była starannie niż ceramika lepiąca. Starannie sortowano domieszkę garncarską w ceramice o gładkich powierzchniach (I i II grupa technologiczna Pazdy/Godłowskiego). Wypał ceramiki wykonanej na kole przebiegał w atmosferze redukcyjnej, która prowadziła do nadania powierzchniom naczyń oraz ich przełamów barwy siwej, szaro-czarnej lub czarnej, przy czym barwa przełamów jest z reguły jaśniejsza. Niekiedy pod powierzchnią warstwą koloru siwego ukryte jest pomarańczowe wnętrze. Wylewy są niekiedy nieco pogrubione i wyłożone na zewnątrz, co dotyczy szczególnie małych form w rodzaju wazek i misek (Ryc. 13:c, e, f). Charakterystyczne jest pogrubienie i wyłożenie wylewu płasko na zewnątrz (Ryc. 11:a), znajdujące analogie głównie na obszarze Małopolski (Dobrzańska 1990a, tab. 51:1).

Ryc. 11. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Lepiona ceramika z obiektów kultury przeworskiej: (a) 1636; (b) 39; (c) 1021; (d) 404; (e) 1685; (f, h) 1062; (g) 1686; (i) 1220; (j) 55; (k) 249 (rys. A. Łukaszevska)

Fig. 11. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. Moulded ceramic ware from objects of the Przeworsk culture: (a) 1636; (b) 39; (c) 1021; (d) 404; (e) 1685; (f, h) 1062; (g) 1686; (i) 1220; (j) 55; (k) 249 (drawing by A. Łukaszevska)

Ryc. 12. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Ceramika kultury przeworskiej z wypełniska obiektu 424 (rys. A. Łukaszewska)

Fig. 12. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. Ceramic ware of the Przeworsk culture from the fill of the object 424 (drawing by A. Łukaszewska)

Repertuar wątków zdobniczych występujących na naczyniach wykonywanych na kole garncarskim jest w późnej fazie kultury przeworskiej bogatszy, niż w przypadku ceramiki lepionej. Ogranicza się on jednak właściwie do prostych wątków wykonywanych w technice rycia oraz zdobnictwa plastycznego. Ten ostatni rodzaj ma najczęściej formę listew plastycznych urozmaicających ścianki naczyń, w innych przypadkach rodzaj odsadzek (Ryc. 11:a, c, h). Listwy plastyczne powstają w trakcie silnego obtaczania formującego lub nawet toczenia naczynia na szybkoobrotowym kole garncarskim, mają poziomy, równoległy do płaszczyzny wylewu przebieg i profil zaokrąglony lub trójkątny. Również samo ostre profilowanie ścianek ma niewątpliwy walor ozdobny (Ryc. 13:g). Fragment gładkościennego naczynia z obiektu 84 zdobiony jest plastycznym guzkiem w formie ściętej piramidki (Ryc. 13:d). Tego rodzaju ornament wykorzystywany jest do urozmaicania ścianek wykonanej na kole ceramiki gładkościenną (tzw. grupa I w ujęciu Godłowskiego, por. np. Godłowski 1969 lub Pazdy – por. np. Pazda 1980). Rzadziej tego rodzaju zdobienia występują na ceramice lepionej.

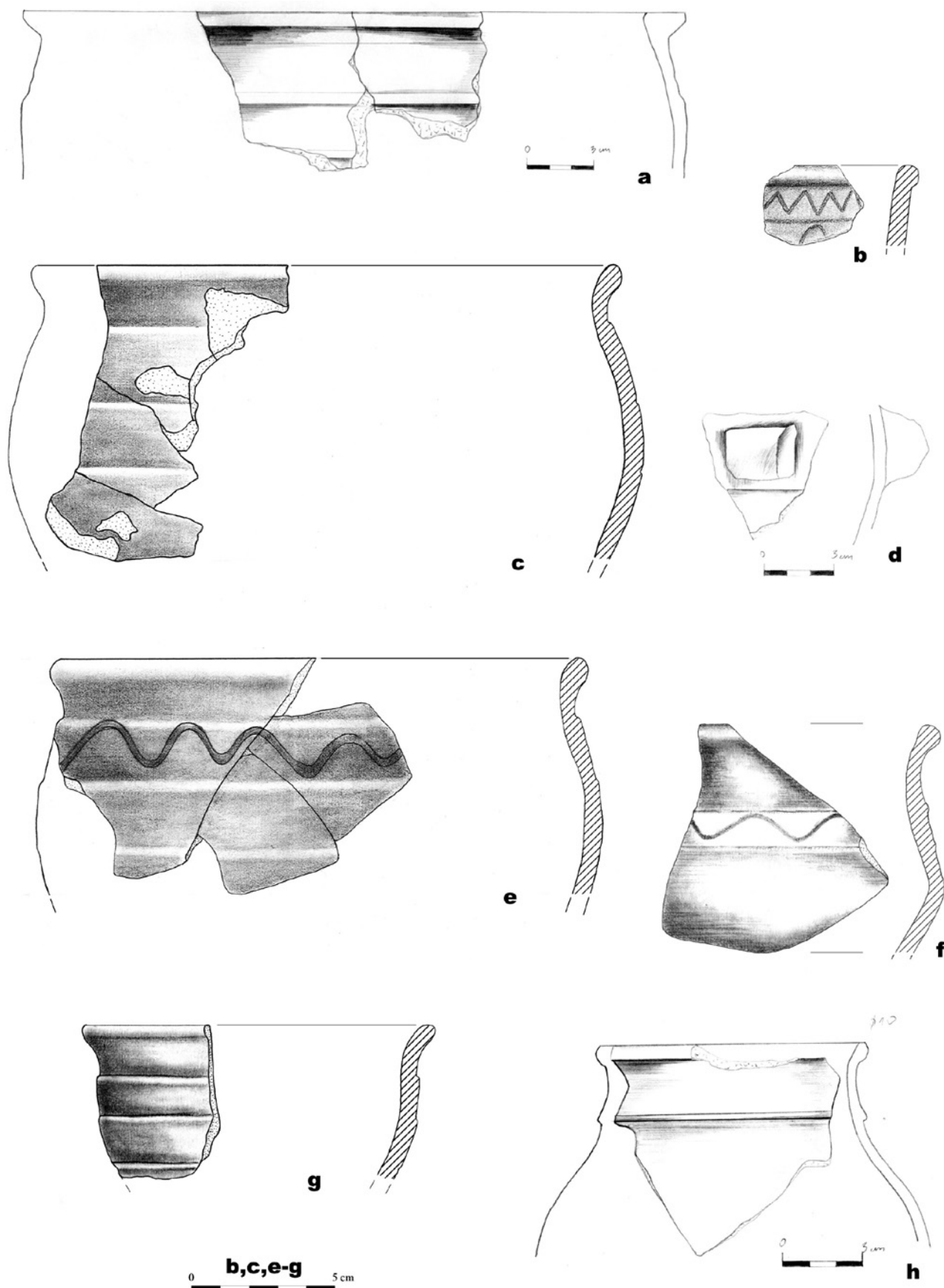
Ornament pojedynczej, wykonanej dosyć niestarannie, linii falistej, obecny jest na cienkościennym naczyniu grupy I z obiektu 66 (Ryc. 13:e). Jak ma to miejsce również na innych naczyniach kultury przeworskiej tej grupy technologicznej został on umieszczony w strefie, jaka powstała pomiędzy plastycznymi listewkami na barku naczynia. W tej samej strefie umieszczono motyw zygzaka na naczyniu z obiektu 333 (Ryc. 13:b). Dodatkowo poniżej niego naniesiony został wątek kolejnej pojedynczej linii falistej. W tym miejscu warto podkreślić, że na cienkościenną ceramikę wykonaną na kole garncarskim dominują motywy wykonywane narzędziem jednozębnym, podczas gdy na ceramice o większej grubości ścianek częściej spotkać można motywy wykonane narzędziem grzebykowym. Jest to reguła, która sprawdza się przede wszystkim na śląskich (zarówno dolno- jak i górnośląskich) stanowiskach kultury przeworskiej. Kolejny ornament linii falistej o wysokiej amplitudzie obecny jest na naczyniu z obiektu 1062 (Ryc. 13:f).

Charakterystyczne, przede wszystkim dla wczesnego okresu wędrówek ludów pogrubione, kryzowate wylewy należą do naczyń zasobowych typu *Krausengefäß*. Niekiedy spotkać można się również z zachyleniem partii wylewu do wnętrza (Ryc. 14:d) naczynia, co wydaje się być cechą szczególnie typową dla terenu górnego Śląska i Małopolski. Najbliższe stanowisku w Ligocie naczynia zasobowe z pogrubionym i wyłożonym na zewnątrz wylewem pochodzą z Drochlina, pow.

częstochoowski (Kaczanowski, Madyda-Legutko 1989, ryc. 15:9, 10). Ornamentyka pokrywająca powierzchnię naczyń zasobowych nie jest zbyt skomplikowana, składają się na nią motywy linii falistych wykonywanych grzebykiem garncarskim i linie faliste pojedyncze (Ryc. 14:c, e).

Z obiektów 159, 333, 424, 1685, 1685C, 1686, a ponadto 358, 381, 1028 i 1606 pochodzą przęsliki. Zdecydowana większość z nich odkryta została w obiektach stanowiących reliktów budynków (w kompleksie 1685/1686 aż cztery egzemplarze). Przeważająca część okazów należy do typu przęslików dwustożkowatych o zagłębionych biegunach. Średnice przęslików wahają się w granicach 4,5-5 cm. Różna jest wysokość przęslików oraz stopień zagłębienia biegunów. Zabytki metalowe użytkowane przez ludność zamieszkującą osadę kultury przeworskiej są w tak dużym stopniu skorodowane i zdefragmentowane, że trudno jest sklasyfikować je pod względem funkcjonalno-formalnym. Bardzo często pochodzą one z wypełnisk obiektów o charakterze budynków (obiekty 66, 159, 424, 1020, 1780). W większej części są to żelazne pręty różnej długości i średnicy, a także fragmenty blachy, często zaopatrzone w otworki i stanowiące najprawdopodobniej różnego rodzaju okucia, ponadto gwoździe oraz być może fragmenty bardzo silnie skorodowanych noży. Z wypełniska obiektu 424 pochodzi żelazna zapinka z podwiniętą nóżką typu A158, zachowana w bardzo złym stanie. Zapinka ma cięciwę górną zewnętrzną, prostokątną nóżkę, kabłąk taśmowaty, najprawdopodobniej nieznacznie wysklepiony. Zapinki tego typu są najpowszechniej spotykanym typem fibul okresu rzymskiego w kulturze przeworskiej i niektórych innych kulturach środkowoeuropejskiego *Barbaricum*. W szczególny sposób zapinki tego typu wydają się być charakterystyczne dla zachodniej części kultury przeworskiej, a poza tym są liczne także na przykład na terenie Niziny Węgierskiej i północnych Moraw (Szydłowski 1980, 27).

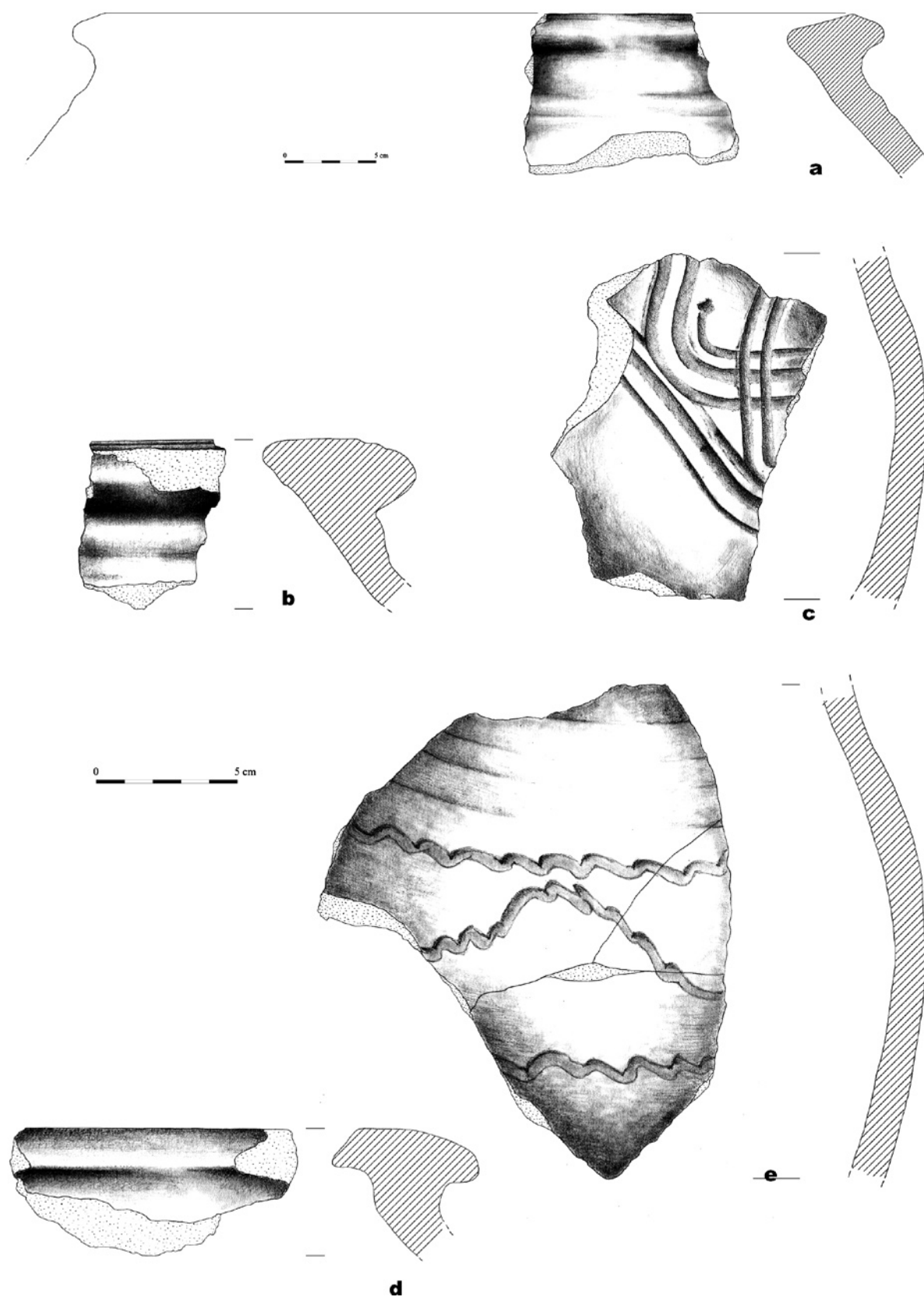
Efektom badań osady kultury przeworskiej jest liczny i ciekawy zbiór zabytków kamiennych. Obok rozcieraczy, tłuczków i gładzików zarejestrowano liczną grupę fragmentów kamieni żarnowych (Ryc. 15, 16). Odkrywano je zarówno w wypełniskach obiektów, przede wszystkim zinterpretowanych jako pozostałości budynków (obiekty: 66, 84, 333, 424), jak i poza nimi. Fragment z wypełniska obiektu 66 zachowany jest szczątkowo, wykonany został z granitu i miał pierwotnie formę spłaszczonej soczewy i wysokość dochodzącą do 8-10 cm (Ryc. 16:a-d). Krawędzie kamienia żarnowego były zaokrąglone. Część pracująca nosi wyraźne ślady obrabiania powierzchni przez puncowanie,

Ryc. 13. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Cienkościenna ceramika wykonana na kole garncarskim z obiektów kultury przeworskiej: (a) 84; (b) 333; (c, e) 66; (d) 84; (f) 1062; (g) 209; (h) 854 (rys. A. Łukaszewska)

Fig. 13. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. Thin-walled ceramic ware made on a jolley from objects of the Przeworsk culture: (a) 84; (b) 333; (c, e) 66; (d) 84; (f) 1062; (g) 209; (h) 854 (drawing by A. Łukaszewska)

Ryc. 14. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Obtaczana na kole ceramika grupy GIII – formy zasobowe *Krausengefäss* – z obiektów kultury przeworskiej: (a, e) 1062; (b) 424; (c) 1020; (d) 1603 (rys. A. Łukaszewska)

Fig. 14. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. Ceramic ware of the GIII group reeled on a jolley – *Krausengefäss* storage moulds – from objects of the Przeworsk culture: (a, e) 1062; (b) 424; (c) 1020; (d) 1603 (drawing by A. Łukaszewska)

Ryc. 15. Ligota Woźnicka, stan. 1, gm. Woźniki, woj. śląskie. Fragmenty kamieni żarnowych z obiektów 424 (a-d) oraz 348 (e-f) (fot. M. Bohr)

Fig. 15. Ligota Woźnicka, site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship. Fragments of quern-stones from objects 424 (a-d) and 348 (e-f) (photo by M. Bohr)

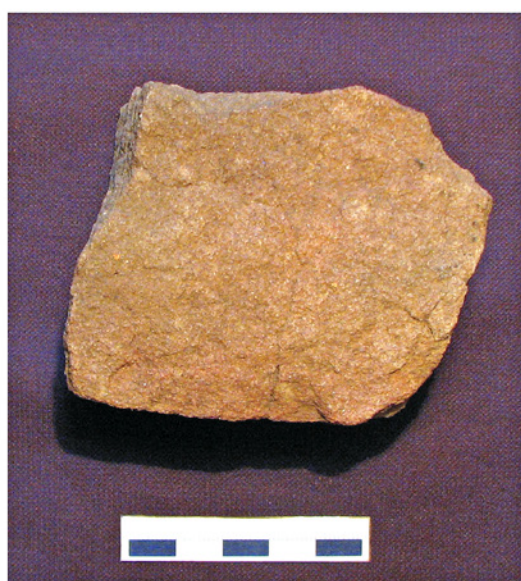
czego śladem jest szereg kolistych dołków. Bez wątpienia żarno było użytkowane, o czym świadczy wygładzenie powierzchni pracującej i wyraźne ślady zagładzenia krawędzi składników mineralnych granitu. W jego wypadku wyraźnie można dostrzec intencjonalnie uformowane powierzchnie zewnętrzne, które pierwotnie nadawały zabytkowi kształt dysku lub zbliżony do soczewy płasko-wypukłej. Z obiektu 333 pochodzi zbliżony formą do zabytku z obiektu 66 fragment bieguny żarna wykonanego z drobnoziarnistego piaskowca. Łatwość obróbki skały spowodowała, że jego pierwotne

powierzchnie zewnętrzne są starannie opracowane i gładkie. Luźno na terenie stanowiska odkryto doskonale zachowany fragment bieguny żarna rotacyjnego, wykonany z gruboziarnistego piaskowca. Górna powierzchnia ukształtowana została odbiciami twardego, być może żelaznego przedmiotu, uzyskując formę zbliżoną do płaskiej. Idealnie płasko uformowana została

Ryc. 16. Ligota
Woźnicka, stan. 1, gm.
Woźniki, woj. śląskie.
Fragmenty kamieni
żarnowych z obiektów
66 (a-d) oraz 84 (e-h)
(fot. M. Bohr)

Fig. 16. Ligota
Woźnicka, site 1,
Woźniki commune,
śląskie voivodeship.
Fragments of quern-
stones from objects
66 (a-d) and 84 (e-h)
(photo by M. Bohr)

powierzchnia dolna, pracująca. Wyraźnie widoczne są jeszcze ślady formowania jej uderzeniami żelaznego punktaka. Jednocześnie bardzo wyraźne są znaczne ślady zużycia części pracującej w postaci zgładów i zaobleni ziaren kwarcu. Okrągły otwór ukształtowany został przy pomocy żelaznego narzędzia, które pozostawiło ślady w postaci kolistych zagłębieni. Kolejny fragment kamienia żarnowego wykonany został także z gruboziarnistego piaskowca, jednakże jaśniejszej niż poprzedni barwy. Ślady kształtowania punktakiem powierzchni pracującej są w tym wypadku znacznie słabiej widoczne. Powierzchnia pracująca uległa zagładzeniu w trakcie użytkowania. Bardzo wyraźnie widoczne są ślady obrabiania powierzchni kolejnego bieguna żarna, również pozbawionego wyraźnego kontekstu odkrycia. Są one widoczne zarówno na powierzchni pracującej, gdzie uległy zatarciu, a ponadto w strefie kolistego otworu.

Odkryte fragmenty kamieni żarnowych stanowią bez wyjątku ich górne partie, tzn. bieguny. Interesujące jest, że do produkcji kamieni żarnowych użytkowanych na stanowisku wykorzystywano oprócz granitu piaskowca różnego typu. Skały występujące w sąsiedztwie osady, również takie, które nie noszą jakichkolwiek śladów obróbki, wskazują na fakt wykorzystywania surowca lokalnego. Musiał on występować w na tyle dużych bryłach, że możliwe było uformowanie całego narzędzia, zarówno bieguna, jak i leżaka o średnicy co najmniej około 30-50 cm. Powierzchnię gładzi obrabiano mniejszym kamieniem (Wielowiejski 1981, 369) lub żelaznym prętem o okrągłej końcówce. Następnie przystępowano do nawiercania otworu, prawdopodobnie za pomocą świda łukowego. Proces ten prowadzono do momentu uzyskania głębokości kilku centymetrów. Jednym z etapów było odbijanie surowca w dolnej części gładzi, tak aby uzyskać równą powierzchnię pracującą bieguna. Pewne jest, że sam proces produkcji żaren miał

miejsce na stanowisku. Odkryte fragmenty kamieni żarnowych nawiązują do typów IV-VII Liesa i nawiązują do niektórych znalezisk z terenu *Barbaricum*, między innymi z obszaru Brandenburgii (por. Lies 1963, ryc. 5). Wyraźnie można zauważyć korelację występowania zabytków kamiennych z obiektami o charakterze budynków. Sytuacja taka ma miejsce w przypadku przedmiotów pochodzących z obiektów 84, 333, 424. Świadczy to o dokonywaniu przemiału w obrębie domostw.

Pozyskany w trakcie badań materiał zabytkowy (stylistyka ceramiki lepionej, ceramika warsztatowa, w tym fragmenty naczyń zasobowych, fragment radlicy oraz zapinka żelazna) umożliwia jednoznaczne określenie pozycji chronologicznej osady kultury przeworskiej. Jej funkcjonowanie można korelować z młodszym i późnym okresem rzymskim oraz z wczesną fazą okresu wędrówek ludów (stadium C2 – faza D w chronologii względnej środkowoeuropejskiego *Barbaricum* – por. Godłowski 1992; Tejral 1992).

Osada w Ligocie Woźnickiej należy do grupy dobrze rozpoznanych osad kultury przeworskiej na Górnym Śląsku. Na podobną skalę badane wykopaliskowo były stanowiska w Mysłowicach-Imielinie, pow. myślowicki, Krapkowicach, pow. loco, Dankowie, pow. kłobucki, Opolu-Groszowicach, Turawie, pow. opolski i Kościeliskach, pow. oleski (Michałowski 2003, 128-131). Czynnikiem warunkującym posadowienie osad na Górnym Śląsku była bliskość cieków wodnych, zdecydowanie preferowano przy tym wyniosłości terenowe, wzgórza, krawędzie teras rzecznych (Michałowski 2003, 130). Badana przez nas osada wpisuje się więc w ten schemat. Jak wynika z planigrafii stanowiska, ciągnie się ono w kierunku wschodnim od wykopu badawczego. Prawdopodobnie również tam można się spodziewać szeregu kolejnych obiektów, zawierających w swoich wypełniskach materiał zabytkowy.

Bibliografia

- Atlas... - *Narodowy Atlas Polski*, S. Leszczycki (red.), 1973-1978. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Beilke-Voigt, I. 2007. Das „Opfer” im archäologischen Befund. Studien zu den sog. Bauopfern, kultischen Niederlungen und Bestattungen in ur- und frühgeschichtlichen Siedlungen Norddeutschlands und Dänemarks, *Berliner Archäologische Forschungen* 4.
- Bednarczyk J., Ignaczak H., Romańska A. 2001. *Dane uzupełniające do lokalizacji stanowisk archeologicznych na trasie budowy autostrady A1, woj. śląskie (odcinek Rzęsawa-Granica Państwa). Badania 2000-2001 r. Część I. Tekst, karty ewidencji stanowiska* (maszynopis, Archiwum WUOZ-Delegatura w Częstochowie). Częstochowa.
- Burdukiewicz J. M., Furmanek M. 2007. Wielokulturowe stanowisko Nowa Wieś 2, powiat Bolesławiec. W: B. Gediga (red.), *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe* 6. Wrocław, 47-136.
- Dobrzańska H. 1980. Zagadnienie datowania ceramiki tocznej w kulturze przeworskiej. *Archeologia Polski* 24, 87-152.
- Dobrzańska H. 1990a. *Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomii, woj. krakowskie, część I – Materiały*. Kraków.

- Dobrzańska H. 1990b. *Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomii, woj. krakowskie, część II*. Kraków.
- Dobrzańska-Szydłowska E., Gedl M. 1962. *Cmentarzysko kultury lużyckiej w Łabędach-Przyszówce, pow. Gliwice. Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu 1*.
- Durczewski Z. 1948. *Grupa górnośląsko-malopolska kultury lużyckiej, cz. II (Materiały)*. Kraków.
- Dušek S. 1984. *Die Produktion römischer Drehscheibenkeramik in Thüringen – Technologie, Ökonomische und gesellschaftliche Konsequenzen*. W: *Römerzeitliche Drehscheibenware im Barbarikum*. Weimar, 5-18.
- Gediga B. 1967. *Plemiona kultury lużyckiej w epoce brązu na Śląsku Środkowym*. Wrocław.
- Gedl M. 1962. *Kultura lużycka na Górnym Śląsku*. Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Gedl M. 1984. *Die Messer in Polen. Prähistorische Bronzefunde, Abteilung VII, Band 4*. München.
- Gedl M. 1995. *Die Sichel in Polen. Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XVIII, Band 4*. Stuttgart.
- Gliński W., Hadamik Cz., Koj J. 1994a. *Rozpoznanie archeologicznych dóbr kultury w pasie terenu przewidzianych w planach zagospodarowania przestrzennego na realizację autostrady. Województwo częstochowskie (maszynopis w Archiwum WUOZ, Delegatura w Częstochowie)*. Częstochowa.
- Gliński W., Hadamik Cz., Koj J. 1994b. *Sprawozdanie z wstępnego rozpoznania terenu przewidzianego pod autostradę A-1 w województwie częstochowskim. Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i Ziemiach pogranicznych w 1994 r.* Katowice, 417-427.
- Godlewski P. 2001. *Cmentarzysko grupy tarnobrzeskiej w Manasterzu, stan. 6. Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego 22*. Rzeszów, 21-57.
- Godłowski K. 1969. *Kultura przeworska na Górnym Śląsku*. Katowice-Kraków.
- Godłowski K. 1992. *Die Chronologie der jüngeren und späten Kaiserzeit in den Gebieten südlich der Sudeten und Karpaten*. W: *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter*. Kraków, 23-54.
- Holc E. 2000. *Sprawozdanie z uzupełniających, archeologicznych badań rozpoznawczo-sondażowych na stanowisku Ligota Woźnicka nr 1, woj. śląskie (maszynopis w Archiwum WUOZ Delegatura w Częstochowie)*. Częstochowa.
- Jadczykowska I. 1981. *Budownictwo mieszkalne ludności kultury przeworskiej na obszarze Polski. Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi 28*. Łódź, 109-247.
- Jahn M. 1931. *Kelten in Schlesien*. Leipzig.
- Kaczanowski P., Madyda-Legutko R. 1988. *Wyniki badań osady z okresu późnorzymskiego w Drochlinie, woj. Częstochowa, stan. 3. Sprawozdania Archeologiczne 40*, 245-269.
- Kondracki J. 1994. *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*. Warszawa.
- Kopiasz J. 2003. *Osada kultury lużyckiej na wielokulturowym stanowisku Stary Śleszów 17, powiat Wrocław*. W: B. Gediga (red.), *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe 2*, 101-226.
- Lasak I. 2001. *Epoka brązu na pograniczu śląsko-wielkopolskim, Część II – Zagadnienia kulturowo-osadnicze*. Wrocław.
- Lies H. 1963. *Die vor- und frühgeschichtlichen Drehmühlsteine im Bezirk Magdeburg, Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 47*, 287-323.
- Michałowski A. 2003. *Osady kultury przeworskiej z terenów ziem polskich*. Poznań.
- Młodkowska-Przepiórkowska I., Gałań M., Kubiacyk A. 2005. *Sprawozdanie z uzupełniających, archeologicznych badań rozpoznawczo-sondażowych na stanowisku Ligota Woźnicka st. 1, gm. Woźniki, pow. Lubliniec, woj. śląskie (autostrada A1) (maszynopis w Archiwum WUOZ, Delegatura w Częstochowie)*. Częstochowa.
- Pazda S. 1976. *Badania nad problematyką pracowni garncarskich z IV – V w. na Dolnym Śląsku, Studia Archeologiczne, t. 7*, 165-202.
- Pazda S. 1980. *Studia nad rozwojem i zróżnicowaniem lokalnym kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku, Studia Archeologiczne, t. 10*.
- Peska J., Vranova V., Šrámek F. 2005. *Olomouc k.u. Neredin, okr. Olomouc, Prehled Vyzkumu, t. 46, s. 270-272*.
- Pyrgała J. 1971. *Wapiennictwo w dorzeczu środkowej i dolnej Wisły u schyłku starożytności (I-IV wiek n. e.), Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, t. 19, nr 3*, 361.
- Schönfelder M. 2001. *Die etruskischen Bronzebecken aus dem Samsbacher Forst, Lkr. Schwandorf, Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz, t. 48*, 309-335.
- Szydłowski J. 1980. *Die eingliedrigen Fibeln mit umgeschlagenem Fuß in Österreich im Rahmen ihres Vorkommens in Mitteleuropa, Archaeologia Austriaca, t. 63*, 21-29.
- Tejral J. 1992. *Einige Bemerkungen zur Chronologie der späten römischen Kaiserzeit in Mitteleuropa*. W: *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter*. Kraków, 227-248.
- Tomczak E. 1993. *Materiały z osady z późnego okresu rzymskiego w Mysłowicach-Imielinie, woj. Katowice, stanowisko 16*. W: E. Szydłowska (red.), *Osada produkcyjna kultury przeworskiej z późnego okresu rzymskiego w Mysłowicach-Imielinie, woj. Katowice, Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, t. 13*. Bytom, 7-132.
- Traczyk A. 2009. *Sytuacja geomorfologiczna stanowiska badań archeologicznych w Ligocie Woźnickiej (gm. Woźniki,*

pow. lubliniecki), (maszynopis w Archiwum WUOZ, Delegatura w Częstochowie). Częstochowa.

Trudzik Z. 1960. Z prac wykopaliskowych na terenie osad z okresu późnorzymskiego w Kościeliskach, *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne*, t. 3, 19-29.

Wielowiejski J. 1960. Przemiany gospodarczo-społeczne u ludności południowej Polski w okresie późnolateńskim i rzymskim, *Materiały Starożytne*, t. 6, 7-426.

Wielowiejski J. 1981. Kamieniarstwo. W: J. Wielowiejski (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 369-371.

Summary

**Marcin Bohr, Teresa Dobrakowska,
Mariusz Dobrakowski**

Settlements of the Lusatian culture and the Przeworsk culture at the Ligota Woźniacka site 1, Woźniki commune, śląskie voivodeship

Rescue excavation research at the Ligota Woźniacka site 1 (AZP 91-47/9), Woźniki commune, śląskie voivodeship (Fig. 1), was conducted in connection with the planned construction of the A-1 motorway on the Rząsawa-Pyrzowice section. Works were carried out by the Arche-Narnia-Archgeo consortium from 18 March till 4 August 2008. During large-surface excavations, the total area of 4.1 ha was examined and 1.441 ground-embedded objects were registered (Fig. 2). The following 5 settlement phases can be distinguished at the site: the Stone Age (represented only symbolically by 2 flint artefacts), the period of development of the Lusatian culture (82 objects), the period of development of the Przeworsk culture (the most strongly present phase – 339 objects) and few traces of the late medieval period and the early modern period (4 objects). 22 objects could be dated only within the primeval history period. A large part of objects could not be dated at all. In 433 objects there was movable archaeological material – altogether, 4.532 fragments of ceramic ware and a small number of monuments made of other materials, mainly stone (21 objects), including flints (5 objects), and metals (18 monuments) and pugging (41 fragments) were obtained.

Among flint artefacts connected with the Stone Age there is a microlithic blade-flake core with changed orientation and a single-sided blade with retouched edge areas whose form is characteristic of the Corded Ware culture circle.

The small settlement of the Lusatian culture from the end of the Bronze Age and the beginnings of the Early Iron Age was fully examined. 82 objects of this culture and 667

fragments of ceramic ware were discovered. Objects 901 and 1341 are ground-embedded usable parts of light semi-dugout buildings. The object 141 in the form of a symbolic deposit is untypical. The historic material of the Lusatian culture consists of strongly fragmented ceramic ware of two categories: the kitchen/utility category and the table category, including S-shaped, egg-shaped and pouch-like pots, bowls and scoops (Fig. 3). The bowl with an ornamental motif referring to the Celtic ceramic ware was discovered in the object 229. Apart from ceramic ware, a sandstone casting mould and a bronze sickle were discovered. (Fig. 4:a-d; 5)

A series of post and beam buildings with noticeable structures, hearths and limestone rock roasting kilns was registered on the settlement of the Przeworsk culture from the Late Roman Period and the Early Migration Period (Fig. 6-8). A rare artefact in the scale of the Przeworsk culture is a two-chamber pottery kiln (Fig. 9-10). Ceramic vessels of the Przeworsk culture can be divided into moulded ceramics made with the use of traditional technology and progressive ceramics made with the use of a jolley (Fig. 11-14). Moulded ceramics from Ligota are characterised by its poor technological advancement and rare ornamentation. The moulds used include mainly pots with an S-shaped profile, or – less frequently – a bulb shape or a slightly more strongly marked recess of the belly, or individual twin-cone vases. Ceramics made on a jolley included both grey ceramics and fragments of storage vessels with flange-shaped rims. In the course of research, many spindle-whorls and fragments of quern-stones were discovered (Fig. 15, 16). Among metal monuments it is worth mentioning various band-shaped ferrules and an A158 type iron clasp.

The planigraph of the site suggests that it stretches out in the eastern direction from the research excavation. A series of further objects containing historic material in their fills can probably be found there, too.

■